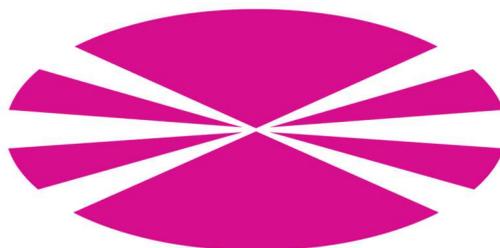

CONQUISTANDO O BALEIRO: AS VOCES DE PROFESORAS E ALUMNAS EN CICLOS FORMATIVOS MASCULINIZADOS

Conquistando el vacío: las voces de profesoras y alumnas en ciclos formativos masculinizados

Conquering the void: the voices of female teachers and students in male-dominated vocational training courses

Autora: ANA SOUTO MÍNGUEZ
[47380180L]

UNIVERSIDADE DA CORUÑA

MESTRADO UNIVERSITARIO EN PROFESORADO DE EDUCACIÓN
SECUNDARIA OBRIGATORIA, BACHARELATO, FORMACIÓN PROFESIONAL
E ENSINO DE IDIOMAS (ESPECIALIDADE DE FOL)

traballo realizado baixo a dirección da
Dra. Laura Rego Agraso

Soy mujer. Y un entrañable calor me abriga cuando el mundo me golpea. Es el calor de las otras mujeres, de aquellas que hicieron de la vida este rincón sensible, luchador, de piel suave y corazón guerrero”

Alejandra Pizarnik

Dedicatoria:

A Ana Mari e a Anuncia, nai e avoa,
precuroras de tódalas cousas.

A todas esas mulleres que continúan, día a día,
facendo do cotián algo extraordinario.

ÍNDICE:

1. INTRODUCCIÓN	p. 5
2. OBXECTIVOS DO TFM	p. 8
2.1 Obxectivos xerais e específicos	p. 8
3. MARCO LEGISLATIVO E FUNDAMENTACIÓN TEÓRICA	p. 10
3.1. A igualdade entre mulleres e homes desde o punto de vista legal no contexto educativo e laboral	p. 10
3.2. A situación da muller no emprego e na FP hoxe: algunhas cifras relevantes	p. 12
3.3. Indo á raíz da situación de desigualdade das mulleres: algunhas ideas clave desde a teoría feminista	p. 15
4. METODOLOXÍA	p. 19
4.1. Obxectivos e preguntas de investigación	p. 19
4.2. Proceso metodolóxico seguido	p. 21
4.3. Mostraxe e mostra	p. 23
4.4. Instrumentos empregados para a recollida de información	p. 25
4.5. Proceso de recollida dos datos	p. 26
4.6. Proceso seguido para realizar a análise dos datos	p. 27
5. RESULTADOS E DISCUSIÓN	p. 29
5.1. Resultados derivados das entrevistas a alumnas en ciclos formativos masculinizados	p. 29
5.2. Resultados derivados das entrevistas a profesorado de ciclos formativos masculinizados	p. 34
5.3. Discusión dos resultados obtidos	p. 40
ACHADO 1. Vocación e presenza de estereotipos de xénero na escolla	p. 40
ACHADO 2. Influencia dos referentes femininos	p. 40

ACHADO 3. Importancia do autoconcepto	p. 41
ACHADO 4. Diferenza de trato / discriminación	p. 42
ACHADO 5. Condicionamento no acceso e estereotipos no mercado laboral	p. 43
6. CONCLUSIÓNS	p. 44
7. REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS	p. 49
8. ANEXOS	p. 54
8.1 Anexo 1: Porcentaxe e distribución alumnado FP Básica	p. 54
8.2 Anexo 2: Porcentaxe e distribución alumnado FP Grao Medio ..	p. 55
8.3 Anexo 3: Porcentaxe e distribución alumnado FP G. Superior ..	p. 56
8.4 Anexo 4: Oferta formativa CIFP Universidade Laboral	p. 57
8.5 Anexo 5: Entrevistas	p. 58
8.5.1 Entrevista 1. Prof_A_FOL	p. 58
8.5.2 Entrevista 2. Prof_B_Instalación	p. 65
8.5.3 Entrevista 3. Prof_C_MarPes	p. 72
8.5.4 Entrevista 4. Alumna_A_Enerxías	p. 78
8.5.5 Entrevista 5. Alumna_B_Enerxías	p. 84
8.5.6 Entrevista 6. Alumna_C_Buques,.....	p. 88
8.5.7 Entrevista 7. Alumna_D_Máquinas	p. 91
8.6. Anexo 6. Consentemento	p. 95
8.7. Anexo 7. Matrices Análise	p. 99

1. INTRODUCCIÓN

A motivación principal para comezar este traballo xorde, como habitualmente acontece, da propia experiencia persoal e da nosa incorporación ao mundo da docencia no sistema de formación profesional galego. No decorrer da nosa etapa académica e laboral fomos quen de presenciar e identificar unha serie de elementos e situacións que deron pé á propia concienciación e interiorización de dúas cuestións: a primeira, a innegable existencia dunha sociedade patriarcal que determina unha autopercepción estrutural da muller como coidadora e, a segunda, a existencia dunha serie de estereotipos arraigados estruturalmente que, en consonancia, inflúen e condicionan a escolla académica, persoal e profesional que –ademais– seguen operando despois desa elección, condicionando así non unicamente a formación e o acceso da muller ao mercado laboral, senón tamén toda a súa carreira profesional.

Nun contexto neoliberal, coa transformación dunha sociedade global que converteu o mundo nun espazo aberto de intercambio de mercadorías, a sociedade tamén foi partícipe dunha serie de cambios nas relacións laborais que se viron traducidas nunha flexibilización e perda case sistemática de dereitos laborais:

La era global ha convertido el mundo en un espacio abierto al intercambio de productos y mercancías; pero también lo ha forzado a ser partícipe de un sinnúmero de cambios en las relaciones laborales que se han traducido en la flexibilización de los derechos laborales. Esto ha traído como consecuencia la incertidumbre en los espacios de trabajo y su durabilidad. (Nájera 2015, p.138)

Neste contexto de perda de dereitos existen grupos sociais que se ven especialmente afectados. No caso da muller, cerna do noso estudo, non só se ven mermados os seus dereitos como traballadora, senón que ademais parten dunha situación inicial de

desigualdade. Ao examinar por exemplo a normativa sobre conciliación laboral e familiar, percíbese que a muller é a auténtica destinataria da mesma. Así, esta asume como propias as responsabilidades familiares, destinando de forma única o seu salario aos custos que representan o coidado do fogar e dos fillos/as. Deste xeito, medidas pensadas para favorecer a conciliación –como a redución de xornada– poden resultar ao longo prexudiciais para as mulleres:

Las mujeres están asumiendo como propias las responsabilidades de la unidad familiar. Esta asunción de roles tradicionales la lleva a ser la principal cuidadora y a que se siga considerando al hombre como el sustentador principal de la familia. De tal forma que del único sueldo que se restan los costes derivados del cuidado de los hijos e hijas o del hogar es del salario de la mujer. El hecho es que medidas como la jornada parcial son asumidas mayoritariamente por ellas solventan un problema puntual, pero sin tener en cuenta las consecuencias a medio y largo plazo de dicha medida. Por tanto, medidas pensadas para favorecer el mantenimiento en el empleo y la conciliación de la vida personal, familiar y laboral, como la reducción de jornada, están siendo claramente perjudiciales para las mujeres. (Blanco-García 2016, p.145)

Para poder levar adiante o obxecto do noso traballo tentaremos facer unha aproximación aos estudos de xénero e mercado laboral para detectarmos o estado previo da cuestión. Así, en primeiro lugar, faremos unha lectura da bibliografía existente, comezando por traballos referenciais do feminismo histórico (Beauvoir, Millet, Friedan), e continuando con autoras actuais que centran os seus estudos na desigualdade entre homes e mulleres. Destacamos as achegas de Rial & Mariño (2010) e Volodina & Nagy (2016) centradas por unha parte na análise da traxectoria formativa da muller e, pola outra, na importancia do xénero e o autoconcepto á hora da escolla académica e profesional. Así mesmo, analizaremos os datos proporcionados

polo Ministerio de Educación e Formación Profesional (2022) no seu estudo de “Aulas pola igualdade, Igualdade en Cifras MEFP 2022”. A seguir, delimitaremos un centro de ensino de formación profesional para focalizar o noso estudo e entrevistaremos a sete persoas envolvidas neste proceso formativo, quer do lado estudantil, quer do lado docente, para poder facer unha aproximación que tente indagar na visión das axentes implicadas para analizar ate que punto os estereotipos de xénero inflúen ou condicionan a elección vocacional das mulleres, e que dificultades atopan estas no seu desenvolvemento profesional e inserción laboral.

O centro sobre o que realizaremos este estudo será o CIFP Universidade Laboral do concello de Culleredo, no que se ofertan módulos de grao profesional básico, medio e profesional. Deste xeito, o noso traballo terá fonda base na investigación e no traballo de campo, e desde as entrevistas teremos un contacto directo coas diferentes axentes envolvidas que nos proporcionarán o material desde o que trazar o noso estudo así como as posteriores conclusións sobre o mesmo.

2. OBXECTIVOS DO TFM

No marco deste TFM pretendemos acadar os seguintes obxectivos: Delimitarmos a influencia do xénero canto escolla profesional e percurso laboral partindo dunha análise do contexto lexislativo xeral e específico e tendo en conta a evolución do pensamento feminista desde mediados do século XX para, con isto, realizarmos un estudo de caso único. Neste sentido, o esquema de obxectivos xerais e específicos preséntase do seguinte xeito:

2.1 Obxectivos xerais e específicos

Relativos á parte da revisión bibliográfica:

1. Analizar a igualdade de xénero na lexislación xeral e, particularmente, na formativa e laboral o contexto español e galego.
2. Estudar a situación da muller no emprego e na FP, así como a influencia do xénero no desenvolvemento profesional das mulleres.
3. Afondar na raíz da desigualdade de xénero nas sociedades actuais desde a teoría feminista.

Relativos á parte empírica:

4. Estudar a situación das mulleres en ciclos formativos masculinizados nun centro educativo do contexto galego.
5. Visibilizar as voces de alumnas e profesoras de ciclos formativos masculinizados respecto da igualdade de xénero e a súa situación neses contextos.
6. Analizar a influencia dos estereotipos de xénero na escolla académica e profesional no contexto de ciclos formativos masculinizados.

7. Determinar as razóns polas que as alumnas de ciclos formativos masculinizados decidiron elixir vocacionalmente estes sectores laborais e formativos.
8. Coñecer a valoración persoal e de autoconceito que realizan as mulleres (profesoras e alumnas) de ciclos formativo masculinizados a respecto delas mesmas.
9. Coñecer a existencia e relevancia de referentes femininos en contextos laborais masculinizados á hora de que as mulleres opten por acceder a eles.
10. Determinar se as mulleres (profesoras e alumnas) en ciclos formativos masculinizados sofren, desde o seu punto de vista, algún tipo de trato discriminatorio ou desigual no marco dos centros educativos.

3. MARCO LEGISLATIVO E FUNDAMENTACIÓN TEÓRICA

3.1. A igualdade entre mulleres e homes desde o punto de vista legal no contexto educativo e laboral

Seguindo a normativa recollida na páxina do Goberno dedicada á Igualdade, para poder facermos unha aproximación rigorosa partimos da identificación da lexislación que, no ámbito estatal, recolle o dereito á igualdade entre homes e mulleres en diversa normativa. Así, a Constitución española no seu artigo 14º, proclama que “os españois son iguais ante a lei, sen que poida prevalecer discriminación ningunha por razón de [...] sexo [...] ou circunstancia persoal ou social”. Pola súa banda, o artigo 9.2º rexe a obriga por parte dos poderes públicos de “promoveren as condicións para que a liberdade e a igualdade do individuo e máis dos grupos en que se integra sexan reais e efectivas”. Do mesmo xeito, a igualdade entre homes e mulleres é un principio universal aprobado na Asemblea Xeral das Nacións Unidas en decembro de 1979 que foi ratificado polo Estado español no ano 1983. Así mesmo, a igualdade figura como principio fundamental para a Unión Europea desde a entrada en vigor do Tratado de Amsterdam o 1 de maio de 1999. Xa no marco autonómico que rexe a lexislación galega, o artigo 4º do Estatuto de Autonomía de Galicia proclama que os poderes públicos promoverán “que a liberdade e a igualdade do individuo e dos grupos en que se integran sexan reais efectivas”.

Avanzando do xeral ao particular, a Formación Profesional vén de ver revisado o seu plano lexislativo: O 19 de xaneiro de 2021 entrou en vigor a Lei Orgánica 3/2020 (LOMLOE) pola que se modifica a Lei Orgánica 2/2006 (LOE) de Educación, derogando a Lei Orgánica 8/2013 (LOMCE). Neste novo texto legal prográmase a “presenza equilibrada de ambos sexos nas diferentes ramas de estudo” e o fomento da “igualdade efectiva de dereitos e oportunidades de mulleres e homes, analizar e

valorar criticamente as desigualdades existentes, así como o recoñecemento e ensinanza do papel das mulleres na historia e impulsar a igualdade real e a non discriminación” por razón de sexo, orientación sexual ou identidade de xénero.

Seguindo nesta liña, debemos mencionar do mesmo xeito a nova lei de formación profesional que foi publicada en abril de 2022. No articulado desta norma atopamos a referencia á necesidade de igualdade entre homes e mulleres. Por exemplo, no artigo 3.1 no apartado j) establécese como principio xeral da propia lei a “eliminación de los estereotipos profesionales y sesgos de género en las opciones formativas profesionales”. Tamén, entre os obxectivos recollidos no artigo 10, recóllese a necesidade de combatir os estereotipos de xénero para a consecución do cambio social. Ademais, no artigo 25 (destinatarios das ofertas de formación) dise que: “Se promoverá la participación equilibrada de mujeres y hombres en todas las ofertas formativas para la eliminación de sesgos y estereotipos de género, con pleno respeto a la libertad de elección formativa de los estudiantes y de las familias. Con el fin de aumentar la presencia de alumnado en determinadas especialidades, y de corregir las situaciones de sobrerrepresentación de uno u otro sexo, las administraciones competentes podrán establecer acciones positivas específicas que las corrijan”.

A carón disto, súmase aínda un leque extenso de lexislación consolidada:

- Real Decreto 259/2019, do 12 de abril, polo que se regulan as Unidades de Igualdade da Administración Xeral do Estado.
- Pacto de Estado en materia de Violencia de Xénero 2022.
- Estratexia para a Erradicación da Violencia contra as Mulleres 2013-2016.
- Orde ECI/1152/2006, do 6 de abril, pola que se crean os «Premios IRENE: a paz comeza na casa», coa intención de fomentar desde o sistema educativo a prevención da violencia contra as mulleres.

- Lei Orgánica 3/2007, do 22 de marzo, para a igualdade efectiva de mulleres e homes (BOE 23-3-2007).
- Lei Orgánica 1/2004, do 28 de decembro, de Medidas de Protección Integral contra a Violencia de Xénero (BOE 29-12-2004).
- Lei 30/2003, do 13 de outubro, sobre medidas para incorporar a valoración do impacto de xénero nas disposicións normativas que elabore o Goberno (BOE 14-10-2003).
- Lei 39/1999, do 5 de novembro, para promover a conciliación da vida familiar e laboral das persoas traballadoras (BOE 7-11-1999).

3.2. A situación da muller no emprego e na FP hoxe: algunhas cifras relevantes

Cun programa como o referido cabería entón pensar –canto menos– nun escenario de igualdade a respecto do acceso das mulleres aos diferentes estudos que oferta a Formación Profesional. Porén, e tal e como veremos, continúan a perpetuarse roles de xénero ligados ás diferentes titulacións. A este teor, estudos como o informe “Brecha de género: incidencia en la empleabilidad y propuestas para contrarrestarla” (2018), do sindicato UGT, ou “¿Por qué hay menos mujeres en ocupaciones manuales?” (2020), do observatorio social da fundación La Caixa, corroboran que a segregación por xénero non diminúe naqueles países nos que a formación profesional está máis extendida.

Se facemos unha aproximación histórica da incorporación da muller ao mercado laboral observamos que esta se realiza de forma lenta e dificultosa, pasando da falta total de regulación no seu comezo, ao retroceso e perda de dereitos nos anos do franquismo, e á lenta adaptación lexislativa nos primeiros anos de democracia (Rial, Mariño & Rego 2011, p.1-2).

Nos últimos anos, e a pesar da crecente visibilización da problemática de xénero no eido lexislativo, o certo é que non existen cambios significativos no acadamento da igualdade real na incorporación da muller ao mercado laboral. Así, segundo a web do Instituto Nacional de Estatística, e atendendo aos datos máis recentes ofrecidos (último trimestre de 2021) no apartado sobre poboación activa e desempregada, constatamos como continúan a manifestarse diferenzas segundo o sexo. Deste xeito, os homes continúan a constituír a maior porcentaxe de poboación empregada cun 56,14% fronte ao 45,82% das mulleres. No mesmo sentido, semella que as mulleres continúan estando ligadas ao desemprego doutras labores non remuneradas pois constitúen o 45,82% da poboación empregada fronte ao 56,14% no caso dos homes.

Mais, aínda, de analizarmos a situación da muller no mercado laboral, atoparemos que non só se encontra infrarrepresentada con respecto ao varón, senón que ademais a súa presenza está condicionada en determinados ámbitos profesionais, existindo unha total segregación por razón de xénero segundo a vía profesional da que se trate.

La segregación ocupacional y las diferencias salariales entre grupos distintos (hombres y mujeres) vienen determinadas por aspectos no competitivos del mercado; en concreto, las mujeres tienden a concentrarse en el sector terciario debido a su posición en la familia, que les obliga a interrumpir su carrera laboral, a poseer menos cualificación y menos experiencia laboral que los hombres (Brunet & Santamaría 2015, p.68).

Esta situación de desigualdade, lonxe de acontecer en exclusiva no mercado laboral, visibilízase tamén noutros ámbitos. No ámbito formativo podemos percibir claramente esta segregación. Así, se analizamos os datos proporcionados polo propio Ministerio de Educación (2022) na súa sección “Igualdade en Cifras”, percibimos claramente a masculinización de determinadas familias profesionais pois, tanto na FP básica como

no Grao Medio ou nos ciclos formativos de Grao Superior, as cifras de porcentaxe e distribución por sexo e familia profesional falan por si propias. Neste sentido, e como pode observarse nos gráficos que ilustran a porcentaxe e distribución de alumnado por sexo e familia profesional matriculado en FP Básica (ver anexos 1 a 3), existe unha clara segregación por sexo en determinados itinerarios. Neste nivel educativo referido e partindo dun marco de infrarrepresentación que situamos en cifras inferiores ao 25%, encontramos familias como Agraria (20,1%), Edificación e Obra Civil (9,1%), Electricidade e Electrónica (3,5%), Fabricación Mecánica (2,7%), Informática e Comunicaci3ns (17,4%), Instalaci3n e Mantemento (3,4%), Madeira, Moble e Cortiza (8,4%), Transporte e Mantemento de Veh3culos (2,9%), ate chegar ao 0% de presenza feminina na familia Mar3timo-Pesqueira. (VER ANEXO 1)

No que respecta aos Ciclos Formativos de Grao Medio, as cifras continúan nunha liña aparentemente ascendente mais, de certo, constatamos que as mesmas familias profesionais citadas continuan a estaren segregadas: Agraria (17,4%), Edificaci3n e Obra Civil (22,2%), Electricidade e Electrónica (3,5%), Fabricaci3n Mecánica (4,1%), Informática e Comunicaci3ns (7,7%), Instalaci3n e Mantemento (2,5%), Madeira, Moble e Cortiza (10,2%), Transporte e Mantemento de Veh3culos (3,4%) ou Mar3timo Pesqueira (6,6%). (VER ANEXO 2)

Na FP Superior, analizando os datos desas mesmas familias, seguimos a percibirnos as desigualdades xa apuntadas: Agraria (22,2%), Edificaci3n e Obra Civil (33,3%), Electricidade e Electrónica (5,9%), Fabricaci3n Mecánica (10,4%), Informática e Comunicaci3ns (12,4%), Instalaci3n e Mantemento (3,9%), Madeira, Moble e Cortiza (25,7 %), Transporte e Mantemento de Veh3culos (4,1 %) e Mar3timo Pesqueira (9,2%). (VER ANEXO 3)

Estas cifras, que reflicten unha segregación das familias profesionais segundo o sexo, amosan –ao tempo– un conxunto de estereotipos sociais de longo percorrido que semellan aínda lonxe de ser superados. E así, neste sentido, as mulleres continúan a seren as vítimas dun repositorio de desigualdades instaladas nos contextos educativo e laboral.

3.3. Indo á raíz da situación de desigualdade das mulleres: algunhas ideas clave desde a teoría feminista

Se no percorrer dos comezos do movemento feminista de raíz ilustrada e decimonónica autoras como Olimpia de Gouges, Mary Wollstonecraft ou Poullain de la Barre perseguían a vindicación dos dereitos da muller a nivel legal e político (igualdade no dereito de propiedade e na capacidade de obrar, dereito ao sufraxio etc.), será na década dos anos 60 do século XX, tradicionalmente chamada “segunda onda” do movemento feminista, cando autoras como Simone de Beauvoir, Betty Friedan, Kate Millett ou Shulamith Firestone, poñerán o foco da crítica sobre a desigualdade de facto da muller fronte ao home no contexto dunha sociedade patriarcal:

“No se nace mujer: se llega a serlo. Ningún destino biológico, psíquico, económico, define la imagen que reviste en el seno de la sociedad la hembra humana; el conjunto de la civilización elabora ese producto intermedio entre el macho y el castrado que se suele calificar de femenino” (Beauvoir 2005, p. 371)

Na monumental *Le Deuxième Sexe* de 1949, Beauvoir traía á luz a fenda da desigualdade desde un punto de vista histórico adiantando as liñas do feminismo

contemporáneo e resaltando a transcendencia da socialización e educación femininas na construción social da muller como individuo:

Si bien antes de la pubertad, incluso desde la primera infancia, ya se nos aparece como sexualmente diferenciada, no es porque misteriosos instintos la condenen inmediatamente a la pasividad, la coquetería, a la maternidad: la intervención del otro en la vida del niño es casi originaria y desde sus primeros años se le insufla imperiosamente su vocación (Beauvoir 2005, p. 372).

En 1963, a psicóloga norteamericana Betty Friedan lanza ao prelo *The Feminine Mystique*. Nesta obra, Friedan parte do programa ideolóxico –planificado logo da II Guerra Mundial e sustentado nos medos da Guerra Fría– orquestrado para o currículo educativo do seu país. Se nunha fase previa se alimentou a incorporación da muller ao mundo laboral por intereses políticos, o sistema procuraba agora –novamente– un retorno da muller para o interior do mundo doméstico. De xeito ilustrativo, neste seu traballo de investigación constátase que o influente sector editorial que procura un público feminino está dirixido maioritariamente por homes que retorcen a realidade até mostrar a súa cosmovisión parcial e interesada da representación da muller. De un lado exhibese a felicidade das amas de casa e, do outro, móstrase a pretendida insatisfacción e infelicidade das mulleres activistas contribuíndo, deste xeito, para esa mística da feminidade que só encontra a súa realización vital e natural consagrando o seu destino a unha vida doméstica e entregada á maternidade:

El malestar ha permanecido enterrado, acallado, en las mentes de las mujeres estadounidenses, durante muchos años. Era una inquietud extraña, una sensación de insatisfacción, un anhelo que las mujeres padecían mediado el siglo XX en Estados Unidos. Cada mujer de los barrios residenciales luchaba contra él a solas. Cuando hacía las camas, la compra, ajustaba las fundas de

los muebles, comía sándwiches de crema de cacahuete con sus hijos, los conducía a sus grupos de exploradores y exploradoras y se acostaba junto a su marido por las noches, le daba miedo haber, incluso hacerse a sí misma, la pregunta nunca pronunciada: ‘¿Es esto todo?’” (Friedan 2009, p.51).

Póñense de relevo os medos, os mecanismos e as engranaxes do sistema patriarcal e sinálanse consecuencias e efectos nocivos. Neste sentido, a obra de Kate Millett, traería para a palestra unha nova aproximación desde unha perspectiva cultural coa publicación en 1970 da súa tese de doutoramento: *Sexual Politics*. Nesta investigación Millet enceta o traballo de análise de obras literarias, pictóricas, filosóficas e de estudos antropolóxicos publicados nos séculos XIX e XX, apuntando para a ideoloxía patriarcal e sexista que os nutre:

Asimismo un examen objetivo de nuestras costumbres sexuales pone de manifiesto que constituyen, y han constituido en el transcurso de la historia, un claro ejemplo de ese fenómeno que Max Weber denominó Herrschaft, es decir, relación de dominio y subordinación. En nuestro orden social, apenas se discute y, en casos frecuentes, ni siquiera se reconoce (pese a ser una institución) la prioridad natural del macho sobre la hembra. Se ha alcanzado una ingeniosísima forma de «colonización interior», más resistente que cualquier tipo de segregación y más uniforme, rigurosa y tenaz que la estratificación de las clases. Aun cuando hoy día resulte casi imperceptible, el dominio sexual es tal vez la ideología más profundamente arraigada en nuestra cultura, por cristalizar en ella el concepto más elemental de poder. Ello se debe al carácter patriarcal de nuestra sociedad y de todas las civilizaciones históricas. Recordemos que el ejército, la industria, la tecnología, las universidades, la ciencia, la política y las finanzas —en una palabra, todas las vías del poder, incluida la fuerza coercitiva de la policía— se encuentran por

completo en manos masculinas. Y como la esencia de la política radica en el poder, el impacto de ese privilegio es infalible. Por otra parte, la autoridad que todavía se atribuye a Dios y a sus ministros, así como los valores, la ética, la filosofía y el arte de nuestra cultura —su auténtica civilización, como observó T. S. Eliot—, son también de fabricación masculina. (Millett 1995, p.69).

Todos estos contributos significativos explican o momento no que nos encontramos e a evolución do pensamento feminista, dando razón a un traballo como o que aquí expoñemos. A pesar dos diferentes avances no eido lexislativo que poidamos encontrar, o certo é que se ben os escenarios son diferentes, no referido á segregación sexual nos ámbitos académicos e laborais constataremos unha continuidade da desigualdade histórica que aquí se refire, como máis adiante desenvolveremos.

4. METODOLOXÍA

4.1. Obxectivos e preguntas de investigación

Aproximarse á tarefa investigadora esixe unha planificación estruturada. Deste xeito, tendo en conta as características deste estudo que procura facer unha achega e interpretación da masculinización de determinados ciclos formativos a ollos das mulleres que neles desenvolven a súa formación, comezamos facendo unha revisión da lexislación en materia de igualdade no apartado de fundamentación para, de seguido, analizar a raíz da desigualdade histórica achegando algunhas notas desde a teoría feminista. No desenvolvemento deste marco fixémonos unha serie de cuestións que puxeron sobre a palestra as razóns e situacións derivadas desta segregación de xénero, atendendo á visión das mulleres que, como alumnas ou profesoras, forman parte de ciclos formativos masculinizados. Dese xeito, a investigación que aquí se presenta procura os seguintes obxectivos:

1. Estudar a situación das mulleres en ciclos formativos masculinizados nun centro educativo do contexto galego.
2. Facer visibles as voces de alumnas e profesoras de ciclos formativos masculinizados respecto da igualdade de xénero e a súa situación neses contextos.
3. Analizar a influencia dos estereotipos de xénero na escolla académica e profesional no contexto de ciclos formativos masculinizados
4. Determinar as razóns polas que as alumnas de ciclos formativos masculinizados decidiron elixir vocacionalmente estes sectores laborais e formativos.
5. Coñecer a valoración persoal e de autoconcepto que realizan as mulleres (profesoras e alumnas) de ciclos formativo masculinizados respecto delas mesmas.

6. Coñecer se existen e ata que punto son relevantes, os referentes femininos en contextos laborais masculinizados á hora de que outras mulleres opten por acceder a eles.
7. Determinar se as mulleres (profesoras e alumnas) en ciclos formativos masculinizados sofren, desde o seu punto de vista, algún tipo de trato discriminatorio ou desigual no marco dos centros educativos.
8. Coñecer as expectativas de inserción laboral futura das alumnas en ciclos formativos masculinizados e a interpretación que alumnas e profesoras fan das limitacións que poidan ter neses sectores profesionais.

No que respecta ás preguntas da investigación, temos en conta as axentes ás que van dirixidas e formulamos as seguintes:

- Alumnado:
 - Que razóns/motivacións esgrime o alumnado para matricularse nas ensinanzas profesionais que actualmente cursa? Seguen presentes nesa elección os condicionantes de xénero? Que outros condicionantes sinalan?
 - Persisten crenzas estereotipadas acerca das competencias ou habilidades de mulleres e homes entre o alumnado de ciclos formativos masculinizados?
 - Cómo afecta o autoconcepto, a autoconfianza, a autoimaxe e a autoestima á hora de realizar a elección vocacional por parte do alumnado feminino?
 - Considera o alumnado feminino que son tan poucas nos contextos formativos masculinizados porque inflúe dalgunha maneira nas súas compañeiras a falta de referentes femininos nos sectores masculinizados?

- Existen a ollos do alumnado feminino diferenzas en función do xénero perceptibles que están en disposición de condicionar a súa futura inserción laboral na profesión para a que se están formando?
 - Detectan as alumnas de ciclos formativos masculinizados diferenzas de trato nas aulas e/ou no centro de prácticas respecto dos seus compañeiros varóns? Como interpretan elas esas diferenzas?
- Profesorado:
- Como interpreta o profesorado de ciclos formativos masculinizados a desigualdade estrutural de xénero na nosa sociedade?
 - Existen a ollos do profesorado diferenzas en función do xénero perceptibles que están en disposición de condicionar a inserción laboral das mulleres que cursan ciclos formativos masculinizados? Cales son e como condicionan a transición feminina entre a formación e o emprego?
 - Desde o punto de vista do profesorado, cómo afecta o autoconcepto, a autoconfianza, a autoimaxe e a autoestima á hora de realizar a elección vocacional por parte do alumando feminino?
 - Considera o profesorado que o número de alumnas é baixo nos contextos formativos masculinizados porque inflúe a falta de referentes femininos nos sectores masculinizados?

4.2. Proceso metodolóxico seguido

Se concibimos o proceso de investigación como a maneira de xerar coñecemento a través da resolución dun problema establecido ao inicio do estudo, partiremos da base de que o problema virá expresado nas preguntas e obxectivos da investigación. Neste noso traballo pretendemos desenvolver unha investigación descritiva e exploratoria a

través dun estudo de caso único que pretenderá demostrar a influencia (e ate condicionamento) que exerce o xénero non só na escolla profesional, senón tamén no desenvolvemento académico e posterior inserción laboral das mulleres en ciclos formativos masculinizados. Eliximos o método cualitativo xa que este se orienta a afondar en casos específicos, e non a xeralizar. En palabras de Guerrero (2016, p.2-3):

La investigación cualitativa se centra en comprender y profundizar los fenómenos, analizándolos desde el punto de vista de los participantes en su ambiente y en relación con los aspectos que los rodean. Normalmente es escogido cuando se busca comprender la perspectiva de individuos o grupos de personas a los que se investigará, acerca de los sucesos que los rodean, ahondar en sus experiencias, opiniones, conociendo de esta forma cómo subjetivamente perciben su realidad.

A diferenza da investigación cuantitativa, na que o investigador non ten contacto ou ten un contacto moi limitado co suxeito obxecto de estudo, a investigación cualitativa ten en consideración ao individuo que analiza. Seguindo esta liña, no noso traballo – constituído por un estudo de caso único– as opinións e experiencias das persoas participantes serán primordiais á hora de analizar e realizar as cuestións que nos formulamos. Desenvolveremos, así, un estudo de caso con sete entrevistas a alumnas e profesoras de ciclos formativos masculinizados que forman parte dun Centro Integrado de Formación Profesional. Deste xeito, co fin de termos unha mostra dos diferentes actores que nutren o proceso formativo, quer do lado estudantil, quer do lado docente, respostaremos ás preguntas de investigación empregando como instrumento esencial a entrevista semi estruturada.

4.3. Mostraxe e mostra

Para poder facermos unha aproximación exhaustiva ao que acontece intramuros dos centros de formación profesional escolleremos un que actúe a xeito de modelo e sobre o que poder traballarmos e que inclúa entre a súa oferta formativa familias profesionais masculinizadas.

Por ser este un traballo pensado para nutrir os estudos de xénero da Universidade da Coruña desde o Mestrado en formación do profesorado, focalizamos o noso estudo nun dos centros formativos do seu marco de influencia que inclúe ciclos de grao profesional básico, medio e superior: o CIFP Universidade Laboral do concello colindante de Culleredo, cuxa oferta formativa completa se pode atopar no Anexo 4.

Seguindo os datos apuntados polo Ministerio de Educación e Formación Profesional (2022) os estudos que referimos constitúen un abano significativo e representativo de familias profesionais masculinizadas polo que serán un espazo idóneo para desenvolver esta investigación¹. As razóns da escollo das axentes é simple: buscábamnos profesoras e alumnas de ciclos formativos masculinizados. Temos que dicir, neste punto, que segundo as cifras do Ministerio manexadas neste traballo, practicamente todos os ciclos formativos da Universidade Laboral compren con estas características, tal como xa mencionamos anteriormente.

En vista da vontade por participar na investigación das alumnas e profesoras invitadas, escollemos sete casos que xulgamos representativos da situación das mulleres neste contexto formativo masculinizado: tres profesoras e catro alumnas.

¹ Por exemplo, segundo as cifras proporcionadas polo Ministerio, no que respecta aos Ciclos Formativos de FP de Grao Medio, na familia profesional de Instalación e Mantemento, a porcentaxe de matrícula masculina a nivel español é de 97,5%, na familia de Enerxías, os homes representan un 93,4%, e na familia Marítimo Pesqueira, un 93,4% do alumnado é masculino.

Pola parte do profesorado, achamos tres testemuñas, ás que lles adxudicamos sendos códigos para o seu posterior uso á hora de analizar os resultados: unha profesora do módulo de Formación e Orientación Laboral (FOL) que imparte docencia en varios ciclos do centro (Prof_A_FOL), unha profesora do ciclo superior de Instalación e Mantemento de instalacións térmicas e de fluídos (Prof_B_Instalación), e unha profesora que imparte en varios ciclos da familia profesional Marítimo Pesqueira (Prof_C_MarPes).

Pola parte do alumnado, tendo en conta que por razóns organizativas tivemos que facer as entrevistas na fin do curso académico e que –polo tanto– o alumnado de segundo curso de tódolos ciclos estaban desenvolvendo o módulo de Formación en Centros de Traballo, as alumnas entrevistadas pertencen todas ao primeiro curso do seu ciclo formativo. Ademais, apreciando que polos motivos expostos durante todo o traballo non hai un grande número de alumnado feminino no centro, das catro alumnas que participaron no estudo –aínda que todas tiñan diferentes traxectorias profesionais e vitais– dúas partillaban aula. Por esta razón, e aínda que nos gustaría ter unha mostra maior e máis representativa, só tivemos ocasión de entrevistarmos a alumnas de dúas aulas distintas.

Os ciclos formativos aos que pertencen estes dous grupos de catro alumnas son, a saber, o primeiro curso do ciclo superior de Enerxías Renovables (Alumna_A_Enerxías e Alumna_B_Enerxías) e o primeiro curso do ciclo medio de Mantemento de Buques (Alumna_C_Buques e Alumna_D_Máquinas).

A todas estas axentes foilles entregado un documento desde o que autorizaron o consentimento e a voluntaria participación neste estudo, tal e como se explica no apartado relativo ao proceso de recollida de datos.

4.4. Instrumentos empregados para a recollida de información

Construímos dous guións de entrevista distintos segundo as axentes implicadas: unha entrevista dirixida ás alumnas e outra dirixida ás profesoras. En ambos casos, os guións dividíronse en 4 bloques: un primeiro bloque de datos de identificación que nos permitiu contextualizar a procedencia das axentes, un segundo dirixido á análise da elección vocacional e desenvolvemento académico, un terceiro de expectativas de inserción laboral e un final de comentario libre ao respecto do contido da entrevista.

Con respecto ás cuestións a tratar, no segundo bloque intentamos afondar sobre a elección vocacional e a importancia da presenza de referentes na escolla. Neste punto, diferenciamos entre as preguntas dirixidas ás alumnas sobre a súa propia experiencia e as cuestións dirixidas ás profesoras, ás que lle pedimos que nos explicasen a súa visión sobre a escolla do alumnado feminino, incidindo na importancia que lle outorgaban á existencia de referentes.

No terceiro bloque, ao respecto das expectativas de inserción laboral, analizamos as perspectivas de acceso ao emprego no campo das titulacións escollidas e o condicionamento desta inserción segundo a variable xénero, ademais de formular a afectación ou non dos estereotipos en todo este proceso de escolla profesional.

No bloque final propoñemos ás axentes que engadan algún comentario ou suxestión ao estudo e agradecemos a súa participación no mesmo.

4.5. Proceso de recollida dos datos

Tal como vimos sinalando, unha vez que tivemos formuladas as cuestións a desenvolver na investigación, elaboramos dous guións de entrevistas: unha batería de preguntas dirixidas ao alumnado feminino sobre as súas propias experiencias e percepcións e outro guión destinado ao profesorado feminino, no que pretendiamos indagar sobre a súa percepción acerca do alumnado feminino, pero tamén sobre a súa propia traxectoria académica e profesional.

Non coñecendo persoalmente o profesorado docente deste centro, a nosa primeira aproximación fixémosla desde o contacto co equipo directivo que nos fornece unha listaxe cos contactos do profesorado. Iniciada esta vía de forma telefónica e por correo electrónico, é co departamento de Orientación con quen coordinamos o contacto coas alumnas e profesoras que constituirán o obxecto das nosas entrevistas. Tras cruzarmos varias conversas por distintas vías concertamos unha visita ao centro, onde se nos facilitou a reunión coas profesoras e alumnas que formaron parte deste noso estudo. Na nosa primeira visita ao centro fixemos xa unha primeira quenda de entrevistas (entrevistas 1 e 2 das profesoras e 4 a 7 das alumnas. Ver Anexo 5). Estas sucedéronse ao longo dunha xornada, entrevistando primeiro as profesoras (Prof_A_FOL e Prof_B_Instalación) e despois as alumnas (Alumna_A_Enerxías e Alumna_B_Enerxías, Alumna_C_Buques e Alumna_D_Máquinas). Nunha segunda xornada fixemos a entrevista a unha das profesoras (Prof_C_MarPes) á que, por motivos organizativos, non tivemos oportunidade de entrevistarmos na primeira xornada.

Antes de comezarmos coa gravación das entrevistas, entregamos ás axentes unha folla consentimento informado para que asinaran coa intención de cumprirmos cos estándares éticos da Investigación establecidos polo Comité de Ética da UDC. Todas

as axentes asinaron o consentimento aceptando o conxunto de cláusulas do mesmo. Unha copia sen cubrir deste consentimento pode consultarse no Anexo 6, gardando aqueles cubertos polas implicadas para manter o seu anonimato.

As entrevistas foron gravadas por medios dixitais e, posteriormente, transcritas de maneira literal (VER ANEXO 5), co obxectivo de sermos o mais rigorosas e respectuosas coas respostas das axentes, así como de cumprir cos estándares do Código Ético de Investigación da Universidade da Coruña.

4.6. Proceso seguido para realizar a análise dos datos

Para a análise dos datos, e por motivos de organización, ao dispoñermos dun tempo limitado debido ás axendas do profesorado, o instrumento escollido para a análise cualitativa foron as matrices de análise comparado da información recollida nas entrevistas. Elaboramos estas matrices a través dos guións das entrevistas, construindo así dúas matrices: unha matriz coas preguntas e respostas dirixidas ás profesoras, e unha outra homónima coa información referida ás alumnas (VER ANEXO 7), dado que inicialmente imos realizar unha análise por separado das respostas de ambas figuras.

Optouse así por realizar a análise cualitativa a partir das entrevistas transcritas, interpretándoas en termos de coincidencia ou diverxencia nas respostas obtidas en cada figura entrevistada (alumnas e profesoras). Ao mesmo tempo, no seguinte apartado de resultados tamén se prestou especial atención a tratar de responder ás preguntas e obxectivos de investigación formulados, sinalando aqueles relatos que, pola súa transcendencia, foran relevantes para explicar a situación das mulleres nestes contextos formativos masculinizados.

Posteriormente, realizouse unha análise comparada entre as respostas formuladas polas distintas figuras (profesoras e alumnas) naquelas cuestións nas que foron ámbalas dúas preguntadas. O froito desta análise pode visualizarse no apartado 5.3, dado que ao mesmo tempo tamén se inclúe a discusión sobre os principais resultados, realizando unha comparativa con outras investigacións relevantes vinculadas coa situación da muller no eido formativo e laboral.

5. RESULTADOS E DISCUSIÓN

Para analizar os resultados obtidos nas entrevistas realizadas, observamos as respostas das alumnas ás preguntas de investigación formuladas e, a seguir, elaboramos matrices de resultados (Ver ANEXO 7) coa comparativa das diversas respostas obtidas.

5.1. Resultados derivados das entrevistas a alumnas en ciclos formativos masculinizados

Ante a primeira pregunta — *Por que razón escolliches esta titulación? Dirías que é unha elección vocacional? Cales foron os teus referentes para coñecer e decantarte por esta titulación?*—, as alumnas respostaron de maneira diversa: en canto á motivación da escolla, varias sinalaron as posibilidades prospectivas laborales que esperaban desa titulación (Alumna_A_Enerxías, Alumna_B_Enerxías), e tamén certa vocación por ter interese na materia que se impartía no contexto do ciclo formativo elixido (Alumna_A_Enerxías, Alumna_C_Buques, Alumna_D_Máquinas).

Ante a cuestión sobre que pensan respecto de que exista moito máis alumnado masculino que feminino na súa titulación e se explican esa diferenza con base nos persistentes estereotipos de xénero presentes na nosa sociedade, a resposta das alumnas é unánime: todas sinalan que estes estereotipos seguen a estar presentes. Todas elas afirman que existe certo condicionamento social e unha serie de estereotipos que inciden, directa ou indirectamente, na elección vocacional.

Ante a cuestión de se consideran que existen su suficientes referentes femininos no sector profesional do ciclo que cursan, as respostas tamén son unánimes: todas as

alumnas entrevistadas consideran que non existe suficiente visibilidade da presenza feminina nos ciclos formativos nin nos sectores profesionais nos que se desenvolven.

“Penso que no mundo no que estamos e ca educación que temos, como que todas as rapazas deberían saber que non hai problema en estudalo, pero realmente a día de hoxe é moi difícil coñecer a algunha rapaza que traballe disto”

(Alumna_A_Enerxías).

Ante a cuestión de se consideran que os seus compañeiros varóns teñen algún tipo de vantaxe, polo feito de ser homes, á hora de desenvolverse academicamente, todas as alumnas entrevistadas sinalan que non detectan ningunha diferenza obxectiva do lado académico que —polo feito de seren homes— lles supoña unha vantaxe á hora de desenvolverse como alumnos, mais si sinalan —tal como fai por exemplo Alumna_B_Enerxías— que eles poden ter máis familiaridade co temario canto a coñecementos previos —neste caso sobre electricidade— por mor de que lles ensinasen previamente na casa.

“Algunos [compañeros varones] ya controlan algo de electricidad por el tema de que en casa con sus padres hicieron algo, y a mi mi padre nunca en la vida me enseñó nada de eso”

(Alumna_B_Enerxías).

Respecto da cuestión sobre se no marco da titulación que cursan algunha vez experimentaron falta de confianza ou inseguridade con respecto ás súas capacidades ou sentiron que non ían ser quen de desenvolver as competencias necesarias para o traballo, tódalas entrevistadas sinalan que non, excepto unha das voces (Alumna_B_Enerxías), que afirma si ter inseguridades a respecto das súas capacidades —aínda que tamén di que logo considera que “saca [o traballo] como

todos”—. As demais alumnas expresan que non sentiron falta de confianza no seu desenvolvemento académico, mais si antes de entrar no ciclo formativo escollido.

“Non, eu non o sentín. Antes de apuntarme si. Si que me botaba moito
para atrás”.

(Alumna_A_Enerxías)

“Non é que sentira que non ía ser capaz, pero sentía que non me ían ter
en conta moitas cousas”.

(Alumna_D_Buques)

Ante a cuestión sobre se, no marco da titulación que cursan, algunha vez percibiron un trato diferenciado polo feito de seren mulleres, atopamos respostas dispares en canto ao que elas entenden como “trato diferenciado”. Por exemplo, a Alumna_A_Enerxías afirma que “Sí que es verdad que a veces hacen ciertos comentarios los compañeros, pero porque lo tienen tan asociado..., no es hacia mi o hacia mi compañera.” A Alumna_C_Buques apunta tamén que “Igual la frase típica: ‘no es por ser machista, pero’”. Ademais, Alumna_A_Enerxías afirma non percibir discriminación por parte de profesores ou alumnos, pero si por parte de xente allea ao ciclo do seu entorno por exemplo. A Alumna_D_Máquinas sen embargo, afirma percibir diferenza de trato por parte dalgúns profesores.

“Este ano non moito, pero o ano pasado cando estaba en *punte*, había un profesor que só por ser unha chavala dicíame: “*a chavala, non sei que*” sin dicir o nome. E si que hai moitos profesores así. En moitos ciclos así pasa o mesmo. Que só por ser muller ou o poñen máis difícil ou non che teñen en conta as cousas como llas teñen a un home”.

(Alumna_D_Máquinas)

Ante a cuestión sobre se pensan que con esta titulación poderán atopar un emprego a curto ou medio prazo, todas as alumnas entrevistadas sinalan que esperan poder integrarse no sector profesional da rama que cursan pola demanda de traballo que existe actualmente, aínda que unha delas (Alumna_D_Máquinas) considera máis complicado integrarse laboralmente –por exemplo– nunha vila que na cidade por mor de que os estereotipos machistas poidan estar máis presentes neses contextos.

Ante a cuestión de se consideran que o feito de ser muller vai condicionar dalgunha maneira que poidan traballar no sector profesional da súa titulación, tendo os seus compañeiros varóns máis doado acceder a un emprego, existe certa disparidade nas respostas. A Alumna_B_Enerxías por exemplo considera que:

“Es más la sensación de verme rodeada de hombres y pensar que yo no estoy capacitada, más que luego las oportunidades que se me puedan dar. Porque en este caso yo creo que van a, no a facilitar, pero para dar buena imagen [las empresas], yo creo que van a acabar metiendo a más mujeres”.

O resto das alumnas consideran que os empregadores elixirían antes a un varón que a unha muller, mais todas expresan a súa esperanza de poder acceder ao emprego igualmente.

Ante a pregunta de se consideran que nos empregadores do sector profesional da súa titulación persisten estereotipos de xénero que dificultan o acceso ao emprego das mulleres, todas as alumnas entrevistadas consideran que, se ben existe un avance e “todo está mellorando” (Alumna_A_Enerxías), todavía existen estereotipos entre os empregadores, sobretudo –sinalan– nos homes de maior idade.

“Considero que agora esta cambiando algo iso. Pero segue existindo. Polo menos até que todos os maiores se vaian xubilando. Porque son as personas que máis problema poñen para ter unha muller nun barco”.

(Alumna_D_Máquinas)

A respecto de se consideran que a súa carreira profesional e posibilidades de estabilización e ascenso se poderán ver afectadas polo feito de seren mulleres, a totalidade das entrevistadas expresan a esperanza de que non sexa así.

“Yo creo y espero que no, porque quiero pensar que algo se está evolucionando” (Alumna_B_Enerxías).

“Hombre, yo creo que no. En mi cabeza es un: “¿por qué debería haber problema?”. (Alumna_C_Buques).

Ao finalizar a entrevista propúxoselle ás alumnas se querían engadir algunha idea ou comentario a respecto do obxecto de investigación. Neste senso, cabe destacar que a Alumna_A_Enerxías por exemplo quixo incidir na importancia que ten a orientación na escolla académica e vocacional do alumnado. A Alumna_D_Máquinas, pola súa banda, expresou a necesidade de seguir o propio camiño como profesionais sen facer caso ás críticas externas e a Alumna_B_Enerxías expresou a sorpresa de que os seus compañeiros varóns fagan comentarios sexistas na aula sen reparar en que elas están alí e son mulleres: “*Hablan sin pensar y sin ver que estamos nosotras ahí. Pero porque no miran mucho más allá*”.

5.2. Resultados derivados das entrevistas a profesorado de ciclos formativos masculinizados

Ante a primeira cuestión a respecto das razóns polas que elixiron a profesión, a Prof_B_Instalación e a Prof_C_MarPes sinalan a vocación profesional como motivación da escolla académica. A Prof_A_FOL pola súa banda, di que non tivo referentes e que a elección foi por “circunstancias da vida”. As outras profesoras tamén sinalan o seu acceso á docencia como circunstancial sen expresar de forma máis clara as razóns polas cales entraron a formar parte dun sector masculinizado. Por outra banda, a Prof_B_Instalación fala das trabas profesionais que lle supuxo para o seu desenvolvemento laboral o feito de estar casada:

Casei moi noviña. Non tiña fillos pero estaba casada. E cando ía ás entrevistas de traballo, era un *handicap* o feito de que estivera casada.

(Prof_B_Instalación)

Ante a cuestión sobre que pensan a respecto de que exista moito máis alumnado masculino que feminino no seu sector profesional e se explican esa diferenza con base nos persistentes estereotipos de xénero presentes na nosa sociedade, todas as profesoras entrevistadas son rotundas sinalando a perpetuación dos mesmos. A Prof_C_MarPes, de feito, sinala:

“De hecho hay mucho hombre que no quiere a mujeres embarcadas, porque son un problema. Dicho por mucho patrón: ‘no queremos a mujeres, porque son un problema, porque tengo un problema en la tripulación con una chica a bordo’. Así mismo.”

A Prof_B_Instalación relata anécdotas e vivencias persoais propias acerca de como segue a percibirse como extraña a presenza dunha muller nun eido eminentemente masculinizado como é Instalación e Mantemento.

A respecto de se pensan que existen suficientes referentes femininos no sector profesional do ciclo no que imparten docencia ou, pola contra, consideran que a falta de referentes femininos nos eidos masculinizados condicionan de algunha maneira a escolla académica/profesional das alumnas, a resposta a esta cuestión volve ser unánime e contundente:

“O feito de que ti non teñas un referente dache como un pouco de medo. Dikir: ‘*Uf, en que mundo me meto*’. E logo despois sempre tes como medo. É algo cultural. Está aí. Por desgraza é unha lacra que temos.” (Prof_B_Instalación).

Tamén é certo que o resto de profesoras sinalan que existe certo avance nos últimos anos, mais a Prof_B_Instalación percibe que continúa a valorarse máis o traballo dos homes que o das mulleres.

A respecto de se consideran que os alumnos varóns teñen algún tipo de vantaxe polo feito de seren homes á hora de desenvolverse académicamente no ciclo/s nos que elas imparten docencia, ningunha das profesoras considera que os alumnos varóns teñan vantaxes académicas nin especial aptitude con respecto ao alumnado feminino. De feito, a Prof_C_MarPes afirma:

“Es más, yo creo que ellas, cuando vienen aquí, que vienen convencidas, vienen a darlo todo y se entregan mucho más. Mucho más”.

No marco da familia profesional na que imparten docencia, preguntouse ás docentes se algunha vez percibiran falta de confianza ou máis inseguridade no alumnado feminino e as respostas inciden en destacar o carácter das alumnas que entran nestes ciclos formativos. As profesoras perciben que, ao telo “todo en contra”, as alumnas que entran están moi decididas e actúan con determinación para lograr titularse a pesar dos obstáculos.

“Non, porque cando te metes neste mundo, adoitan ser persoas con moitísimo carácter. Entón arrasan. (...) as rapazas cando deciden vir a un ciclo destes téñeno moi pensado. Téñeno moi claro. Teñen moitísimo carácter”. (Prof_B_Instalación)

“Hay varones que se equivocaron en su perfil profesional. Porque claro, hay muchos que no quieren mancharse las manos o no sabían dónde se metían. En cambio, creo que las alumnas lo escogen con mucha más consciencia. Tienen la decisión más meditada. Se equivocan menos. Las que se meten, claro. Van mucho a contracorriente. Entonces, ya saben. Normalmente las que vienen son decididas”. (Prof_A_FOL).

Unha das profesoras [Prof_C_MarPes] detecta tamén certo condicionamento por parte das mulleres á hora de deixar á familia para embarcarse no caso dos ciclos da familia profesional marítimo-pesqueira:

[...] Como que las mujeres todavía tenemos ese rol también del hogar, y para nosotras marchar del hogar no es lo mismo, de momento, que para un hombre.” [...] “Sin embargo hay otras dos que no. Que vienen decididas a irse a altura y a todo lo que surja. Aventureras”.

Ante a pregunta de se no marco da familia profesional na que imparten docencia, algunha vez percibiron un trato diferenciado polo feito de ser mulleres, unha das profesoras [Prof_C_MarPes] afirma non ter percibido ningún trato discriminatorio, mais as outras dúas entrevistadas [Prof_A_FOL e Prof_B_Instalación] afirman categoricamente ter percibido mostras de trato diferenciado. Non tanto por parte de alumnado —aínda que Prof_B_Instalación afirma que se lle esixe certa demostración de capacidade que non se lle pide aos seus colegas masculinos—, como por parte dos propios compañeiros profesores.

“Siempre hay, claro. Pero, claro, es una cosa estadística de la sociedad. Te puedes encontrar siempre con los machistas. Los hay por todos lados. Y luego aún encima, si tu eres de FOL, que eres como lo de la “gimnasia”, pues aún más. Se juntan ambas cosas, gente que es prepotente por ser varón y por su especialidad. Porque él da “la (materia) importante”. (Prof_A_FOL).

“Infinidade de veces. É o día a día. Desde compañeiros do centro —o que comentaba como anécdota que o bedel me dixo se me gustaba ese tipo “disfrace”(referíndose á roupa profesional)—, até entrar na aula [...]. Eu dou práctica e a min esíxenme facer a práctica antes, é dicir, se eu poño unha práctica, independentemente de que eu faga o guión da práctica onde quede especificado o que se fai, como se ten que facer,

etc, a min esíxenme facer a práctica os rapaces. E nótase que (me) están mirando como o “mono de feira”. (Prof_B_Instalación).

Tamén se lles preguntou se pensan que coa titulación que cursan as alumnas poderán obter un emprego a curto ou medio prazo, ao que as profesoras entrevistadas afirman que as alumnas se están colocando no mercado laboral con normalidade. Ademais, a Prof_B_Instalación explica que tivo dous alumnos especialmente brillantes na súa carreira docente e unha delas era unha muller:

“A ver, as rapazas que eu tiven —tiven moi pouquiñas ao longo dos 20 anos que levo, creo que contadas cos dedos da man—, todas terminaron traballando. Pero volvemos ao mesmo. Son rapazas con moitísimo carácter. Entón, son rapazas que académicamente son boas e que teñen carácter. Entón, saen adiante. De feito nestes 22 anos hai dous alumnos que destacaron. Tiven xente moi boa, pero alumnos non de 10, de 20! E un deles foi unha rapaza. Tiña todo. Tiña presenza, tiña saber estar, tiña traballo, tiña capacidade práctica, tiña... na oficina. Tiña todo! Puxérala onde a puxeras *deslumbraba*. Na oficina *deslumbraba* cos traballos que facía. No taller *deslumbraba* cos traballos que facía. Unha persoa brillante”.

Ante a pregunta de se consideran que o feito de ser muller vai condicionar dalgunha maneira que as alumnas poidan traballar neste sector profesional, as profesoras entrevistadas pensan que, aínda que dependa do perfil da empresa, o certo é que as rapazas van ter máis dificultades que eles á hora de acceder ao emprego. Por exemplo, a Prof_D_MarPes especifica que aínda existen patróns de barco que non queren mulleres a bordo.

Ante a pregunta de se consideran que nos empregadores do sector profesional da súa titulación persisten estereotipos de xénero que dificultan o acceso ao emprego das mulleres, maniféstase unha resposta rotunda e afirmativa de todas as entrevistadas. Por exemplo, Prof_B_Instalación sinala que moitas veces nin sequera existen vestiarios femininos nas empresas e relata unha interesante anécdota persoal ao respecto. Prof_C_MarPes pola súa banda, afirma:

“Sí. Totalmente. Porque hay patrones que dicen “no quiero mujeres a bordo. Las que he llevado han sido un lío. Hemos tenido que desembarcar a gente, o sea que no”. De momento, sí (persisten estereotipos de xénero).”

A respecto de se consideran que a carreira profesional das alumnas e as súas posibilidades de estabilización e ascenso se poderán ver afectadas polo feito de ser mulleres, as respostas difiren. Mentres que a Prof_A_FOL sinala que si van existir para elas dificultades de promoción e ascenso por seren mulleres e a Prof_B_Instalación relata o freo na carreira profesional que a maiores supón o parón por maternidade. A derradeira entrevistada (a Prof_C_MarPes) di que canto maior o escalafón, mellores condicións teñen as mulleres mariñeiras.

Ao finalizar a entrevista propúxoselle ás profesoras se querían engadir algunha idea ou comentario a respecto do obxecto de investigación. Neste senso, cabe destacar que as profesoras animan ás mulleres a que non se deixen levar polos estereotipos e opten pola escolla profesional que as motive. Ademais coinciden en sinalar o cambio e evolución que están a percibir nos últimos anos en canto ao acceso das mulleres a estas titulacións con infrarrepresentación feminina.

5.3. Discusión dos resultados obtidos

Despois de analizar todas as respostas obtidas, podemos facer un esquema dos achados principais, coas ideas clave derivadas de todo o anteriormente exposto:

ACHADO 1. Vocación e presenza de estereotipos de xénero na escola

Como primeiro achado do estudo, podemos concluír que as mulleres entrevistadas perciben que os estereotipos de xénero seguen operando de forma fundamental á hora de escoller non só académicamente, senón ao longo de toda a carreira da muller. Así, as voces consultadas, se ben afirman que está a operarse un cambio de paradigma –sobretudo nos últimos 5-10 anos– coinciden en que aínda queda un longo camino por transitar. Nesta liña, estudos previos (Colás y Villaciervos, 2007; Rodríguez Méndez, Peña Calvo e García Pérez, 2016) sobre elección vocacional e xénero xa puxeron de manifesto que este sesgo existe, así como tamén outros centrados exclusivamente na elección realizada na Formación Profesional (Rego-Agraso et al., 2021).

ACHADO 2. Influencia dos referentes femininos

Como segundo achado, confirmamos a importancia que lle outorgan as entrevistadas aos referentes femininos naqueles eidos ou sectores profesionais nos que historicamente non existe –ou é moi limitada– a presenza feminina. Neste punto, absolutamente tódalas voces entrevistadas coinciden de maneira clara e contundente en que é importante coñecer previamente referentes de mulleres no campo ao que se pretende o acceso para incentivar que outras mulleres poidan optar por estar presentes neses espazos. Así, a falta de referentes opera de maneira que fai incluso

dubidar as alumnas das propias capacidades para accederen ao eido masculinizado en cuestión, nunha especie de auto cuestionamento que se resume en un “se non hai mulleres, por algo será” (Alumna_A_Enerxías).

Isto tamén se pode relacionar coa denominada “síndrome da impostora” que é a creanza, neste caso que se autoaribúen as mulleres, de fraude intelectual ou profesional, é dicir, de estar ocupando espazos que non lles pertencen porque non son o suficientemente excelentes. Esta síndrome pode tamén aparecer en contextos masculinizados ante a ausencia de referentes claros e onde o apoio social percibido pode ser baixo en comparación con outros espazos (Cruz-González et al., 2020; Cadoche e Montarlot, 2020).

ACHADO 3. Importancia do autoconcepto

No que respecta á importancia do autoconcepto consideramos este achado fondamente interesante: semella, polas respostas obtidas por parte de tódalas axentes, que as mulleres que entran nos eidos masculinizados parten dun convencemento previo e dunha autoconfianza extraordinarios ou por enriba doutras mulleres da súa idade. As profesoras entrevistadas confirman que, ao teren moitos elementos estatísticos, sociais e mesmo familiares en contra, as mulleres que acceden a estes ciclos formativos fano dunha maneira tan consciente e convencida que, en palabras da Prof_B_Instalación, “arrasan”. Mais este paradigma fai que nos fagamos unha pregunta de modo inverso: cantas destas alumnas quedan polo camiño por falta de confianza? Neste senso, estudos como o desenvolvido por Aguilar-Cunill (2018) sinalan que as mulleres en entornos masculinizados tenden a desenvolver estratexias individualistas, tratando de disimular elementos asociados coa feminidade, tentando

así escapar da “hipervisibilización negativa” que ten a feminidade nestes entornos laborais.

ACHADO 4. Diferenza de trato / discriminación

Aquí, se ben existe diferenza no ton crítico das voces entrevistadas, consideramos que podemos concluír que seguen a operar diferenzas no trato ás mulleres polo mero feito de selo. O relato das vivencias que moi xenerosamente comparten connosco as mulleres entrevistadas é esclarecedor neste punto. A conclusión á que chegamos coas voces que aquí se recollen é que as mulleres se lles esixe unha excelencia en ningún caso requerida aos seus homónimos varóns e, incluso no caso das profesoras, existindo alumnado masculino pretende verificar nas primeiras sesións de aula se a docente é realmente unha profesional da que poden aprender. No estudo de Aguilar-Cunill (2018, p.132) tamén se poñía de manifesto por parte de mulleres traballadoras en contextos masculinizados que, nalgúns dos seus relatos, “aparece a constatación directa de que elas teñen que traballar moito máis que os homes para gañar o seu respecto”.

Igualmente, semella relevante destacar que, a pesar de que as docentes sinalan que non existe ningún tipo de vantaxe para os alumnos varóns no marco da docencia nos ciclos formativos masculinizados, unha das alumnas pon de manifesto que, en moitos casos, eles xa contan con coñecementos previos adquiridos sobre materias tradicionalmente asociadas ao xénero masculino e que lle foron inculcados nos seus fogares como, por exemplo, certas nocións de electricidade. Aparecen así, ata certo punto naturalizadas, unha serie de diferenzas de xénero que se derivan da educación recibida incluso nos propios fogares e que despois poden acabar condicionando o achegamento á realidade formativa por parte de alumnos e alumnas no sentido de que

os coñecementos previos sobre a materia obxecto de aprendizaxe ou a súa familiarización previa, favorece o acceso aos novos contidos (Ruíz Martín, 2020).

ACHADO 5. Condicionamento no acceso e estereotipos no mercado laboral

Para finalizar o apartado de achados na nosa investigación temos que mencionar que, se ben profesoras e alumnas afirman que se están a integrar de forma regular no mercado laboral, o certo é que seguen poñendo tamén de manifesto a perstencia de estereotipos de xénero –sobretudo entre o empresariado masculino– que condicionan a carreira profesional, a estabilización e as posibilidades de ascenso das mulleres en sectores masculinizados. Salientar por exemplo o relato da Prof_C_MarPes que sinala que aínda existen patróns de barco que non queren mulleres a bordo e o da Prof_B_Instalación que fala da inexistencia de vestiarios femininos en empresas multinacionais, ou o da Prof_A_FOL, cando comparte a anécdota do empresario que pedía que lle mandasen unha “alumna que fose guapa, porque tamén ía facer de secretaria”. Nesta liña, existen estudos tamén previos que constatan as dificultades das mulleres para accederen a un emprego no mercado laboral ordinario (Zarza, 2015, Luque García, 2016), desenvolverse profesionalmente no posto de traballo (Donoso, Figuera e Rodríguez Moreno, 2011; Moncayo Orjuela e Villalba Gómez, 2015) ou conciliar de forma equitativa cos varóns a vida laboral e familiar (Blanco-García et al., 2016). Se estas dificultades existen en entornos laborais non masculinizados, podemos asumir que nos espazos onde as mulleres son unha minoría ou directamente nunca estiveron presentes, as dificultades para elas poden incrementarse. De tódolos xeitos, noutros estudos sobre os discursos de xénero en escolas técnico-profesionais tamén se observa un distanciamento coas dificultades derivadas das desigualdades de xénero, asociándoas ao mercado laboral en maior medida (Sevilla e Carvajal, 2020).

6. CONCLUSIÓNS

Sopesar o baleiro é un acto que nace da vontade de comprender a ausencia. Na introdución desta investigación aludimos ao percurso académico que transitamos e a como a experiencia práctica do mestrado do profesorado nos levou para a oportunidade docente nun ciclo medio de Electromecánica de Vehículos Automóbiles que supuxo a constatación dunha desigualdade: A existencia de ciclos formativos altamente masculinizados. No noso caso, unha rapaza entre o alumnado en todo o curso. Noutras aulas, presenza cero canto a representación feminina.

Perante unha situación de desigualdade tan flagrante xurdiron en nós – inevitablemente– diferentes cuestionamentos que se foron apoiando sobre os ombreiros da nosa historia persoal. Quer por sermos mulleres, quer por aspirarmos ao exercicio dunha cidadanía crítica, quer polo noso rol de alumnas ou quer como traballadoras, facilmente advertimos unha concatenación de diferenzas no que di respecto do desenvolvemento das mulleres no ámbito social e profesional. No campo da Formación Profesional a diferenciación e segregación por xénero que sinalamos afecta de forma estrutural –xa desde os graos máis básicos– e continúa a perpetuar os estereotipos de xénero ao tempo que consegue incidir na escollo académica e na posterior inserción laboral das mulleres:

La interiorización de las diferencias de género tiene consecuencias educativas importantes en tanto juegan un papel básico en las formas de pensar, interpretar y actuar de los sujetos, así como de relacionarse con los otros. Los comportamientos que se esperan de los sujetos así como las valoraciones que se hacen de ellos, vienen determinados en gran medida por las concepciones estereotipadas de género. (Colás & Villaciervos 2007)

Este repositorio de construcións operan non só a nivel externo senón que se estenden moito máis alén pois a relevancia do autoconceito e da confianza nas propias capacidades son figuras chave que inciden no desenvolvemento feminino e no acceso e conquista de espazos masculinizados aos que –en tempos non tan distantes– as mulleres tiñamos restrinxido o acceso.

Parece, no entanto, que está a operar certo cambio neste imaxinario colectivo que responde aos preceptos patriarcais mediante os estereotipos de xénero –coa aparición de novos referentes– que inciden pouco a pouco na superación dos mesmos. Xustamente neste sentido, as mulleres cuxas voces pretendemos visibilizar neste estudo son unha mostra firme a considerar.

Sexa tido en conta que, no contexto dunha sociedade patriarcal, capitalista e globalizada, a existencia de referentes femininos nos eidos historicamente masculinizados semella ser peza chave e fundamental para a consecución da evolución e cambio de paradigmas, en orde a visibilizar e incluír figuras coas que as alumnas consigan identificarse, operando así un “efecto chamada” que supoña a conquista efectiva dos referidos espazos baleiros.

Este estudo comprometeuse nunha empresa humilde mais nobre coa que pretendeu dar voz a aquelas mulleres precursoras que, cun pasó após outro, foron tecendo redes para abrir camiños novos en terreos aínda hostís. Os achados que acadamos confirmaron que aquel vieiro foi transitado en solitario por diferentes voces e deron conta da vontade da necesidade de explicitar o constatado. De facer do persoal algo social e de trasladar as vivencias individuais das pioneiras para un contexto académico como este que nos ocupa.

As limitacións que impón o tempo e o formato deste traballo non permiten unha análise máis fonda que xulgamos necesaria e que podería aínda apoiarse tamén en voces masculinas –tanto do lado docente como do discente– para visualizarmos a percepción da igualdade de xénero desde o rol de profesores, alumnos ou compañeiros. Ao tempo e canto á perspectiva do estudo, en orde a facer un afondamento máis extenso e pormenorizado, tería sido interesante e enriquecedor a posibilidade de facelo cunha mostra máis ampla –tal vez a nivel autonómico– e atendendo a un maior número de ciclos formativos. Con todo, achamos termos conseguido un leque representativo e diverso de voces e de vivencias que nos permitiron extraermos unha serie de factores que explican a desigualdade e que se cimentan na ausencia de referentes femininos.

Nas páxinas deste estudo corrobóramos que seguen a se perpetuar estereotipos de xénero que inciden na escolla e no posterior desenvolvemento académico e que deixan transparentar por trás do pano a necesidade de visibilizar e contar con referentes femininos como peza fundamental para normalizar a presenza de mulleres en eidos tradicionalmente ligados ao masculino. Asemade, consideramos determinante a importancia do autoconcepto como condicionante á hora da propia validación das capacidades e confirmamos que esta psicoloxía pode constituír impedimento para a consecución dunha igualdade cada vez máis necesaria. Aínda, reafirmamos que continúa a perpetuarse a discriminación laboral e académica por razón de xénero e que, neste campo, mantéñense inxustificadas estereotipos relacionados co masculino e co feminino.

De un punto de vista persoal é preciso destacar que este traballo naceu ao abeiro dun mestrado que nos abriu as portas a dous mundos novos: O que nos situou no rol docente e o que nos abriu logo o camiño da faceta investigadora. O noso exercicio profesional até o de agora, obviando o sabor amargo dunha xeración tronzada polo

precariado, fundamentouse no campo da avogacía e o mundo académico era apenas percibido como unha realidade distante e da que non formábamos parte desde había máis dunha década.

Este mestrado foínos dotando de utilísimas ferramentas que nos levaron a situármonos do outro lado dunha aula para transmitirmos coñecementos sobre un alumnado que representaba o que nós, no fondo, tamén somos: Persoas nunha proceso de constante aprendizaxe. Reafirmada esta nosa nova e ilusionante vocación, tentamos dar o noso mellor para que o alumnado puidese tomar plena consciencia da necesidade de transformar a realidade superando os estereotipos e permitindo o seu desenvolvemento persoal como cidadáns máis críticos e, consecuentemente, máis libres.

Tirando deste fío pedagóxico, permeamos a nosa práctica docente de tres fontes fundamentais recollidas nas materias do Mestrado: unha que atendeu á necesidade de introducir contidos que reflectisen a transversalidade de xénero –desde a asignatura de Inserción e Orientación Laboral–, outra que deu de beber das achegas de estudos que abrollan desde a psicoloxía e a política –en Desenvolvemento Psicolóxico e aprendizaxe escolar, así como en Educación, sociedade e política Educativa– e, finalmente, unha última –Educación e Linguas en Galicia– que garantiu un exercicio docente en lingua galega nun contexto social marcado pola diglosia e desde o que pretendemos dotar o idioma de un espazo de prestixio e recuperación.

Fundamental foi tamén o contributo formativo co que nos nutriron as demais materias cursadas no mestrado e que, desde o individual, constitúen un conxunto de achegas fundamentais para o que supuxo a nosa posterior práctica docente.

A experiencia investigadora supuxo, aínda, unha renovación deste compromiso aludido e unha oportunidade única de traballar con voces pioneiras, necesarias, tan interesantes para nós e tan sumamente xenerosas. O noso contributo humilde pretendeu ser un agradecemento e unha homenaxe. Agradecemento á quen nos abriu as portas da ilusión e nos soubo orientar con tanta sororidade e atención –a Doutora Laura Rego–, e homenaxe ao conxunto de mulleres que día a día conquistan o baleiro deseñando mundos e universos novos para todas as outras.

7. REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Aguilar-Cunill, Carla (2018). "Disimular la feminidad, vestirse de masculinidad. Mujeres operadoras de la industria química de Tarragona". *RIO, Revista Internacional de Organizaciones*, 20, xuño, pp. 123-143. <https://doi.org/10.17345/rio20.123-143>
- Blanco-García, María Monserrat et. al. (2016). "Conciliación de la Vida Laboral y Familiar en Mujeres en Formación Ocupacional". *REMIE: Multidisciplinary Journal of Educational Research*, Vol. 6, Nº. 2, pp. 127-151.
- Beauvoir, Simone de (2005). *El segundo Sexo. Feminismos*. [Trad. Alicia Martorell]. Madrid: Cátedra.
- Brunet, Ignasi y Santamaría, Carlos (2016). "La economía feminista y la división sexual del trabajo". *Culturales. Época II*, vol. IV, nº1, enero-junio de 2016, pp. 61-86. México: Universidad Autónoma de Baja California.
- Cadoche, Elisabeth y Montarlot, Anne. 2021. *El síndrome de la impostora. ¿Por qué las mujeres siguen sin creer en ellas mismas?*. Barcelona: Ediciones Península.
- Casley, Dennis e Lury, Denis (1987). *Data Collection in Developing Countries*. Oxford: Clarendon Press. p. 65.
- Colás, Pilar y Villaciervos, Patricia. (2007). "La interiorización de los estereotipos de género en jóvenes y adolescentes". *Revista de Investigación Educativa*, Vol. 25, nº 1, pp. 35-58.
- Constitución Española. Boletín Oficial del Estado, 29 de diciembre de 1978, núm. 311, pp. 29313 a 29424.
- Cruz-González, Cristina, Lucena Rodríguez, Carmen, Mula-Falcón, Javier e García-Ruiz, María del Mar (2021). "El síndrome de la impostora en académicas : un mapeo de la literatura". In Barragán Martín, A. B. (Ed.) *Innovación docente e investigación en educación : nuevos enfoques en la metodología docente*. Dykinson <http://digital.casalini.it/5242401>

- Donoso, Trinidad, Figuera, Pilar e Rodríguez Moreno, María Luisa (2011). “Barreras de género en el desarrollo profesional de la mujer universitaria”. *Revista de Educación*, 355, 187-212.
- Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad (2016) *Estrategia para la erradicación de la violencia contra la mujer (2013-2016)*
<https://violenciagenero.igualdad.gob.es/planActuacion/estrategiaNacional/docs/EstrategiaNacionalCastellano.pdf>
- Friedan, Betty (2009). *La Mística de la Feminidad*. [Trad. Magalí Martínez Solimán]. Feminismos Clásicos. Madrid: Cátedra
- Guerrero, María Auxiliadora (2016) “La investigación cualitativa”. *Innova Research Journal* 2016, vol.1, nº 2, pp. 1-9.
- Lei Orgánica 3/2022, de 31 de marzo, de Ordenación e Integración da Formación Profesional. BOE núm 78. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2022/03/31/3>
- Lei Orgánica 3/2007, do 22 de marzo, para a igualdade efectiva de mulleres e homes. BOE núm 71. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2007/03/22/3/con>
- Lei Orgánica 1/2004, do 28 de decembro, de Medidas de Protección Integral contra a Violencia de Xénero. BOE núm. 313.
<https://www.boe.es/eli/es/lo/2004/12/28/1/con>
- Lei 30/2003, do 13 de outubro, sobre medidas para incorporar a valoración do impacto de xénero nas disposicións normativas que elabore o Goberno. BOE núm. 246. <https://www.boe.es/eli/es/l/2003/10/13/30>
- Lei 39/1999, do 5 de novembro, para promover a conciliación da vida familiar e laboral das persoas traballadoras. <https://www.boe.es/eli/es/l/1999/11/05/39/con>
- Luque García, Lidia (2016). *La repercusión de la crisis económica en la segregación ocupacional desde una perspectiva de género* (Tese de doutoramento). Huelva: Universidad. <http://rabida.uhu.es/dspace/handle/10272/12355>
- Millett, Kate (1995) “*Política Sexual*”. [Trad. Ana María Bravo García]. Feminismos. Madrid: Cátedra.

- Ministerio de Educación y Formación profesional (MEFP) (2022). *Igualdad en Cifras*.
<https://sede.educacion.gob.es/publiventa/igualdad-en-cifras-mefp-2022/discriminacion-social-y-desigualdad/25761>
- Moncayo Orjuela, Bibiana e Villalba Gómez, Carlos Eduardo (2014). “Obstáculos de la mujer en el acceso a cargos de dirección y liderazgo: incidencia de los planteles educativos”. *Panorama*, 8 (15), pp. 59-79.
- Nájera González, Xavier (2015). “La afectación laboral en el esquema neoliberal”. *Revista de la Facultad de Derecho y Ciencias Sociales Benemérita Universidad Autónoma de Puebla*. Año 9, N.º. 17, abril—septiembre 2015, pp. 137-157.
- Orde ECI/1152/2006, do 6 de abril, pola que se crean os «Premios IRENE: a paz comeza na casa», coa intención de fomentar desde o sistema educativo a prevención da violencia contra as mulleres. BOE núm. 93.
<https://www.boe.es/eli/es/o/2006/04/06/eci1152>
- Pacto de Estado en materia de Violencia de Xénero (2022) BOE núm. 59
<https://violenciagenero.igualdad.gob.es/pactoEstado/>
- Real Decreto 259/2019, do 12 de abril, polo que se regulan as Unidades de Igualdade da Administración Xeral do Estado. BOE núm. 89.
<https://www.boe.es/eli/es/rd/2019/04/12/259>
- Rego-Agraso, Laura, Rios-de-Deus, Maria Paula., Mosquera-González, Maria José, & Rodicio-García, Maria Luisa (2021). “Vocational decision-making based on gender: motivations and expectations of IVET students in Spain”. In C. Nägele, B.E. Stalder, & M. Weich (Eds.), *Pathways in Vocational Education and Training and Lifelong Learning. Proceedings of the 4th Crossing Boundaries Conference in Vocational Education and Training*, Muttentz and Bern online, 8. –9. April (pp. 293–298). European Research Network on Vocational Education and Training, VETNET, University of Applied Sciences and Arts Northwestern Switzerland and Bern University of Teacher Education.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.4590593>

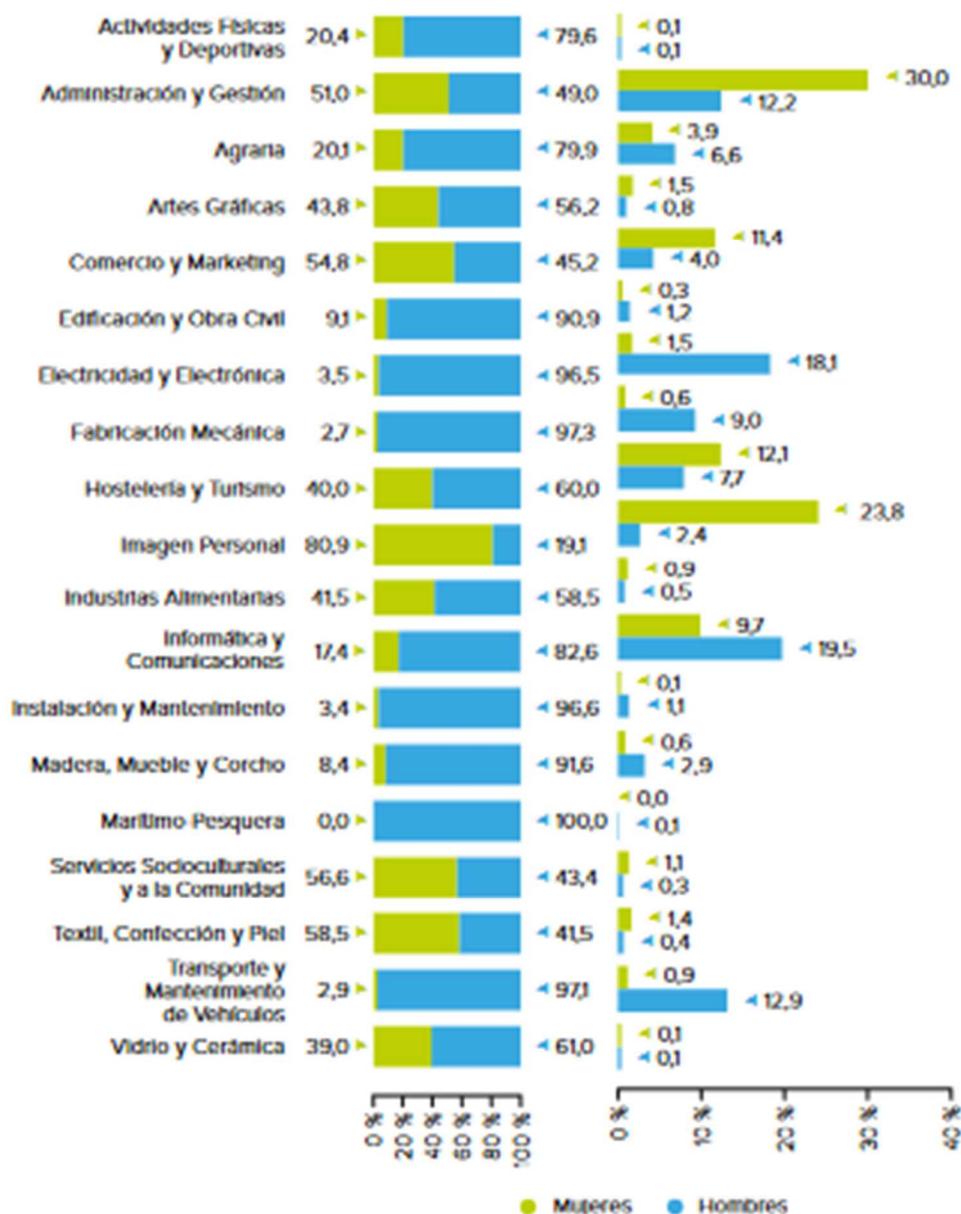
- Rial, Antonio & Mariño, Raquel (2010). "Análisis de la trayectoria formativa de la mujer en las ramas industriales de formación profesional en Galicia y su inserción sociolaboral". *Enseñanza & Teaching*, nº 28, 2-2010, pp. 181-201.
- Rial, Mariño & Rego (2011). "La situación de la mujer como alumna de formación profesional inicial y como profesional en el mercado laboral". *Revista Iberoamericana de Educación* nº 54/6, pp. 1-13
- Rodríguez Méndez, María del Carmen; Peña Calvo, José Vicente e García Pérez, Omar (2016). "Estudio cualitativo de las diferencias de género en la elección de opciones académicas en los estudiantes del bachillerato científico-técnico". *Teoría de la Educación-Revista Interuniversitaria*, 28 (1), pp. 189-207.
- Ruiz Martín, Héctor (2020). *¿Cómo aprendemos? Una aproximación científica al aprendizaje y enseñanza*. Barcelona: Editorial Graó.
- Sevilla, María Paola e Carvajal Francisca (2020). "Mujeres en terrenos de hombres: Discursos de género en escuelas secundarias técnico-profesionales". *Archivos Analíticos de Políticas Educativas*, 28 (115).
<https://doi.org/10.14507/epaa.28.4631>
- Torre, Margarita (2020). "¿Por qué hay menos mujeres en ocupaciones manuales?". Observatorio Social. Fundación La Caixa.
<https://prensa.fundacionlacaixa.org/es/2020/04/20/por-que-hay-menos-mujeres-en-ocupaciones-manuales/>
- UGT (2018). *Brecha de género y propuestas para contrarrestarla*. Madrid: UGT
https://madrid.ugt.org/sites/madrid.ugt.org/files/5_estudio_brecha_genero_mnt_0.pdf
- Volodina, Anna & Nagy, Gabriel (2016). "Vocational choices in adolescence: The role of gender, school achievement, self-concepts, and vocational interests". *Journal of Vocational Behavior*, 95–96, pp. 58–73.

Zarza, Olga María (2015). "Género y clase: dos categorías centrales para entender la discriminación en el mercado de trabajo". *Población y Desarrollo*, 21 (40), pp. 74-85.

8. ANEXOS

8.1 ANEXO 1: PORCENTAJE E DISTRIBUCIÓN ALUMNADO FP BÁSICA

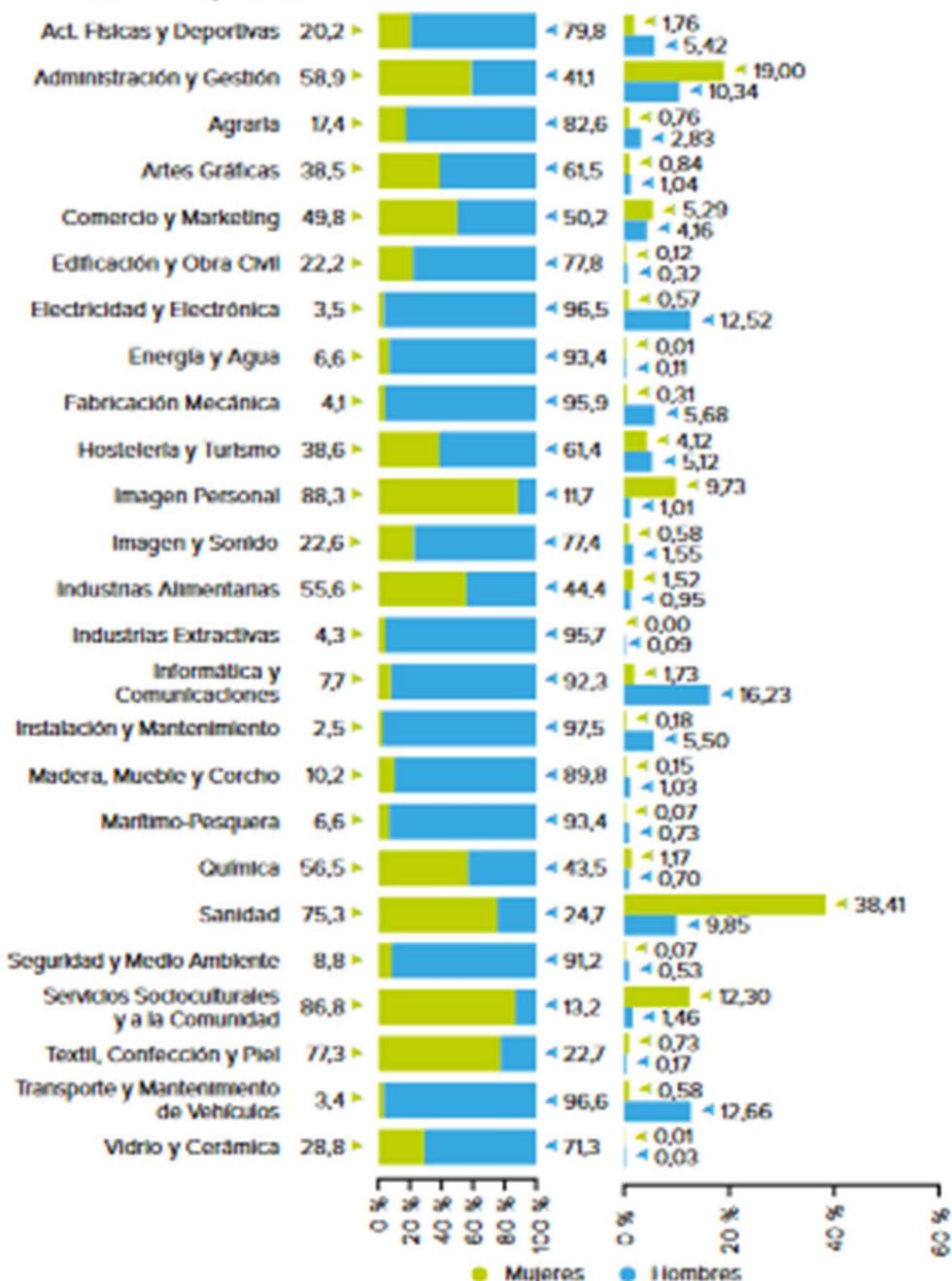
10. Porcentaje y distribución de alumnado matriculado en FP Básica por sexo y familia profesional. Curso 2019-20

Fonte: Estatística das Ensinanzas non universitarias. Alumnado matriculado. MEFP.

8.2 ANEXO 2: PORCENTAJE E DISTRIBUCIÓN ALUMNADO FP GRAO MEDIO

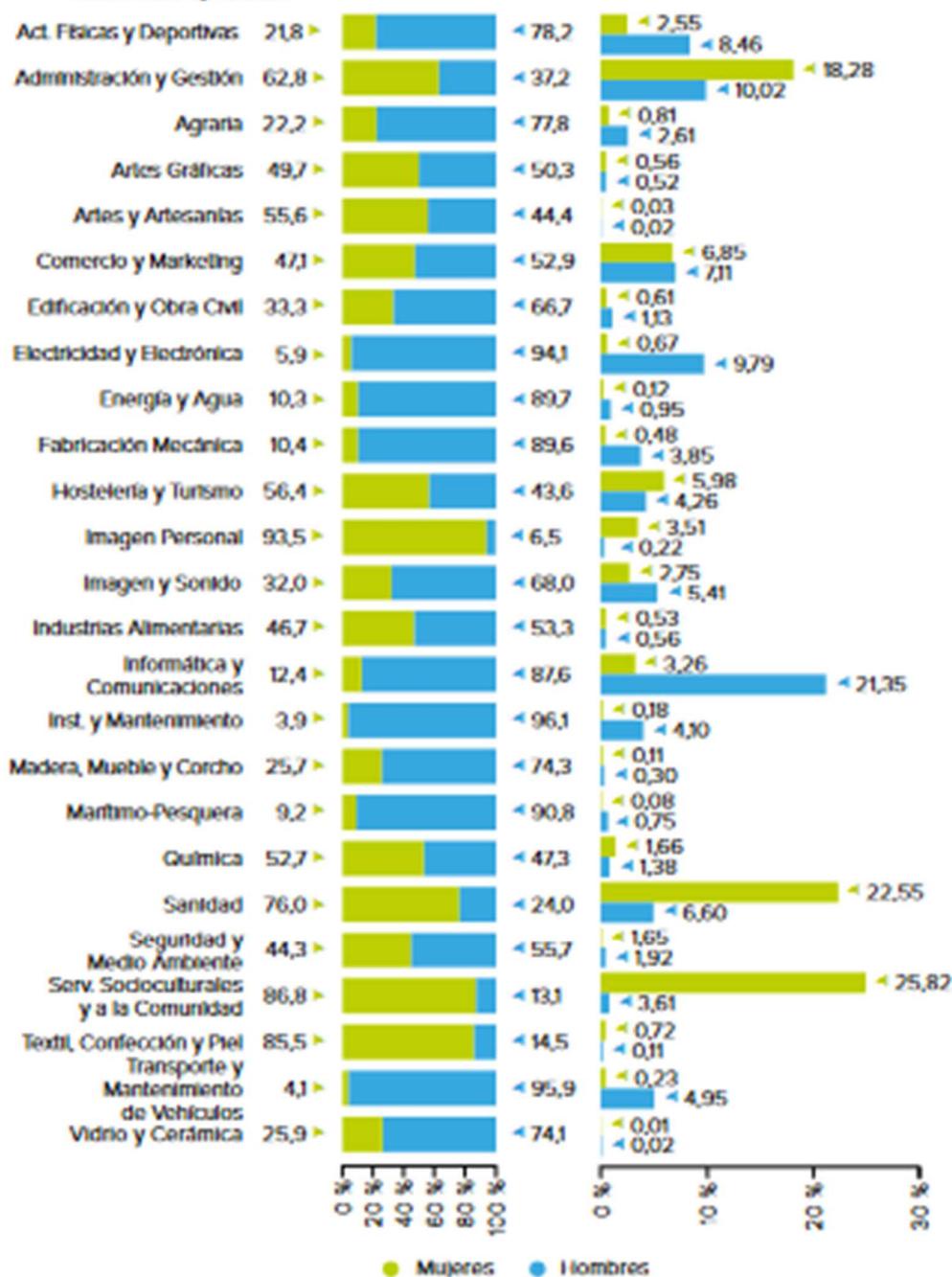
12. Porcentaje y distribución de alumnado matriculado en Ciclos Formativos de FP Grado Medio por sexo y familia profesional. Curso 2019-2020

Fonte: Estatística das Ensinanzas non universitarias. Alumnado matriculado. MEFP.

8.3 ANEXO 3: PORCENTAJE E DISTRIBUCIÓN ALUMNADO FP GRAO SUPERIOR

14. Porcentaje y distribución de alumnado matriculado en Ciclos Formativos de Grado Superior por sexo y familia profesional. Curso 2019-2020

Fonte: Estatística das Ensinanzas non universitarias. Alumnado matriculado. MEFP.

8.4 ANEXO 4: OFERTA FORMATIVA CIFP UNIVERSIDADE LABORAL

Dentro do grao profesional básico, este centro oferta estudos de Acceso e conservación en instalacións deportivas (CBAFD01) Electricidade e electrónica (CBELE01), Fabricación e montaxe (CBFME01) e Mantemento de embarcacións deportivas e de recreo (CBTMV02). No grao medio cúrsanse estudos de Guía no medio natural e de tempo libre (CMAFD02), Instalacións eléctricas e automáticas (CMELE01), Instalacións de telecomunicacións (CMELE02), Instalacións frigoríficas e de climatización (CMIMA01), Navegación e pesca de litoral (CMMAP03) e Mantemento e control de maquinaria de buques e embarcacións (CMMAP04). Así mesmo, no grao superior, encóntranse os módulos de Prevención de riscos profesionais (CS17004), Ensinanza e animación sociodeportiva (CSAFD01), Acondicionamento físico (CSAFD02), Sistemas electrotécnicos e automatizados (CSELE01), Sistemas de telecomunicacións e informáticos (CSELE02), Mantemento electrónico (CSELE04), Eficiencia enerxética e enerxía solar térmica (CSENA01), Enerxías renovables (CSENA02), Desenvolvemento de proxectos de instalacións térmicas e de fluídos (CSIMA01), Mantemento de instalacións térmicas e de fluídos (CSIMA02), Mecatrónica industrial (CSIMA03), Transporte marítimo e pesca de altura (CSMAP02) e Organización do mantemento de maquinaria de buques e embarcacións (CSMAP03).

8.5 ANEXO 5: ENTREVISTAS

8.5.1. ENTREVISTA 1. PROFESORA_A_FOL (Cód. Prof_A_FOL)

Entrev. Comezamos entón a entrevista. Comezo con idade, lugar de orixe, titulación –que xa me dixeches que eras de FOL–, familia profesional na que impartes docencia...

Prof_A_FOL. Tengo 56 años. Soy española. Aunque por motivos de emigración de mis padres nací en Venezuela. Soy licenciada en derecho y doy clase de FOL. Con las familias voy cambiando pero, normalmente, en las familias de instalación-mantenimiento y energía y agua. Fundamentalmente siempre en esas. Aunque este año también di en animación deportiva.

Entrev. O centro educativo é a [Universidade] Laboral. Número total de mulleres docentes na súa familia profesional sobre o número total de profesorado da mesma familia do centro?

Prof_A_FOL. Bueno, si hablamos del departamento de FOL somos más mujeres. Que FOL es uno de los módulos. Creo que estamos empatados. La verdad es que nunca hice esa cuenta pero, más o menos, yo creo que somos 10 este año y creo que somos 5 y 5.

Entrev. Que é da familia que non sexa FOL? Ou sexa, instalación e mantemento?

Prof_A_FOL. Máis ou menos. Cambiou moito a proporción. Mira, hai 20 anos, máis ou menos cando eu cheguei ao centro, nesa familia so había unha muller. E a día de hoxe debe de haber practicamente a metade. Ou sexa, o incremento, a aparición de mulleres no profesorado, foi exponencial. Aí si que houbo moito cambio, pero moitísimo.

Entrev. No profesorado...

Prof_A_FOL. En talleres, si, si. Porque penso que na hora seguinte vas coñecer a unha que foi a pioneira. Era ela soa sempre, para todo. A única muller. Ela si que che pode dar máis esa sensación, porque ela si que foi única.

Entrev. E por que razón escolleches esta profesión? Dirías que foi unha elección vocacional ou non?

Prof_A_FOL. Non, a verdade é que fixen dereito para non ser docente pero as circunstancias da vida foron levándome. E agora estou encantada.

Entrev. Cales foron os teus referentes para coñecer e decantarte por esta titulación? Por FOL ou pola FP. Tiveches algún referente, ou simplemente entraches na docencia?

Prof_A_FOL. Foi casualidade. Foi moi rápido o acceso.

Entrev. 18 anos dixéchesme que levas aquí.

Prof_A_FOL. Aquí neste centro si.

Entrev. Na docencia máis tempo?

Prof_A_FOL. Claro. Eu, como todo o mundo de dereito, exercín. Fixen outra oposición. O clásico. Despois entereime de que había isto e foi moi doado entrar. Pero non tiven referente, nin sabía de que era nin que. Non tiña nin idea de que había na FP módulos de dereito nin nada.

Entrev. Creo que é común porque a min pasoume un pouco o mesmo, con dereito tamén. A que pensas que se debe que exista moito máis alumnado e profesorado masculino que feminino neste sector profesional? Consideras que existen estereotipos de xénero que inflúen na elección das profesións?

Prof_A_FOL. Si, penso que aquí hai que diferenciar segundo as familias profesionais da FP. Hai algunhas tradicionalmente femininas, e outras masculinas, educación infantil... todo o que se dá en Montealto, no Ánxel Casal. Alí son todas mulleres e aquí todos homes. Penso que seguen a perpetuarse os estereotipos de xénero.

Entrev. Si, o que dicíamos das de coidados fronte ás técnicas. Pensas que existen suficientes referentes femininos no sector profesional do ciclo no que

impertes docencia? Pensas que a falta de referentes femininos nos eidos masculinizados condiciona dalgunha maneira a escolla das alumnas?

Prof_A_FOL. Hombre claro. Por eso te decía si yo te servía. En el sentido de que yo no soy de ninguna familia profesional, sino que doy a todo. Lo que pasa es que cada vez, pienso que en los últimos 6 o 7 años, o menos incluso, 5... se está avanzando mucho más en los últimos 5 años, que lo que se avanzó en los 20 anteriores. De hecho empieza a ver alguna, a veces dos, a veces tres niñas en clase, en estos ciclos en los que normalmente solamente había chicos. Y luego, lo que sí que ellas trasladan es que se sienten cómodas en la clase. Luego en las empresas tampoco hay especial problema. Entonces, yo creo que se va a empezar a correr el boca a boca. Entonces, yo creo que ellas cada vez van a conocer más gente que estudió con ellas que hizo un ciclo más técnico. Creo que sí que hay una pequeña mejoría. Igual que en el profesorado. Además que después los chicos también respetan bastante a las profesoras, en las partes técnicas, porque claro, FOL, ya lo dan por hecho que ven a una chica, no les llama la atención. A nosotras nos es fácil. Pero ponerte ahí a soldar... y yo veo que ellos hablan con respeto de las profesoras y las ven como buen referente, con legitimidad y autoridad. También es verdad que los chavales aquí en general son bastante nobles.

Entrev. Consideras que os alumnos varóns teñen algún tipo de vantaxe polo feito de ser homes á hora de desenvolverse académicamente no ciclo onde impertes docencia?

Prof_A_FOL. No.

Entrev. No marco da familia profesional na que impertes docencia, xa dixemos que era FOL, pero na familia de instalación, algunha vez percibiches falta de confianza ou máis inseguridades no alumnado feminino con respecto ás propias capacidades? Percibiches que elas pensan que poden non ser quen de desenvolver as competencias necesarias para o seu traballo ou similar?

Prof_A_FOL. No especialmente. Depende mucho del carácter. Normalmente las que se deciden a matricularse son niñas ya más decididas. Tienen otro perfil. Al contrario. Ves alumnos varones que se equivocaron en su perfil profesional, que son mucho más académicos. Y entonces luego en el taller suele pasar eso. En las evaluaciones suelo tener criterios diferentes entre el alumnado que yo considero bueno y los que consideran buenos mis compañeras de taller. Normalmente el alumnado que es bueno en clase pues en el taller... Hay quien es bueno en todo, claro! Pero los hay que son buenos en lo teórico y luego en el taller no se desenvuelven igual de bien. Entonces tenemos más rango para examinar con los varones, como son tantos! Entonces, hay varones que se equivocaron en su perfil profesional. Porque claro, hay muchos que no quieren mancharse las manos o no sabían dónde se metían. En cambio, creo que las alumnas lo escogen con mucha más consciencia. Tienen la decisión más meditada. Se equivocan menos. Las que se meten, claro. Van mucho a contracorriente. Entonces, ya saben. Normalmente las que vienen son decididas.

Entrev. No marco da familia profesional na que impartes docencia, algunha vez percibiches un trato diferenciado polo feito de ser muller? E se é así, en que o percibiches?

Prof_A_FOL. A veces. Algunha vez con algún compañeiro.

Entrev. Máis con compañeiros que con alumnos?

Prof_A_FOL. Sí. Con los alumnos, ninguno. Pero con algún compañeiro, siempre hay, claro. Pero, claro, es una cosa estadística de la sociedad. Te puedes encontrar siempre con los machistas. Los hay por todos lados. Y luego aún encima, si tu eres de FOL, que eres como lo de la gimnasia, pues aún más. Se juntan ambas cosas, gente que es prepotente por ser varón y por su especialidad. Porque él da "la importante".

Entrev. Pensas que con esta titulación as alumnas poden obter un emprego a curto ou medio prazo?

Prof_A_FOL. Sí, ellas se están colocando con normalidad.

Entrev. Non ves unha diferenciación entre elas e eles?

Prof_A_FOL. Non, non.

Entrev. Consideras que o feito de ser muller vai condicionar dalgunha maneira que as alumnas poidan traballar neste sector profesional?

Prof_A_FOL. Va a depender como siempre del perfil de la empresa, pero bueno, no notamos especial reticencia en la mayoría de las empresas porque le mandes chicas. Entonces depende a veces si van a tener que ir con una cuadrilla. A lo mejor el empresario si que, a lo mejor, ya es consciente de que aquella cuadrilla pueda tener algún problema, pero normalmente no.

Entrev. Pensas que os seus compañeiros varóns van ter mais doado acceder a un emprego? Consideras que neste sector profesional entre os empregadores empresarios persisten estereotipos de xénero que dificultan o acceso ao emprego das mulleres?

Prof_A_FOL. Si, pero luego ellos cuando prueban hay algunos que dicen “*mándame chicas si tienes*”. Quiero decir, que luego el empresariado no tuvo muchas oportunidades de ver trabajar en algunos sectores a las mujeres. Ahora que está habiendo la oportunidad, las está empezando a valorar. Y de hecho algunos empresarios te dicen: “*si tienes chicas, mándame a las chicas*”. Luego también hay alguno que dice “*mándame una que sea guapa*”. Tuvimos uno así una vez. Dijo: “*yo quiero una chica, porque claro, también me va a hacer de secretaria*”. Y entonces, evidentemente, le mandamos al chico más callado y tímido que había. Y encima decírselo a una tutora! O sea, hay de todo. Pero bueno, eso ya te llama la atención. Porque bueno, eso fue un caso.

Entrev. Esperemos que non sexa a xeralidade. En relación á carreira profesional e ás posibilidades de estabilización e ascenso, consideras que estas poden verse afectadas polo feito de ser muller? En que sentido? Un pouco ao fío do que dicíamos?

Prof_A_FOL. Ves, en cambio, ya lo del ascenso ya no lo veo. Pero bueno, eso ya no lo se por las alumnas sino, bueno, es un poco también la idea que tu tienes de como funciona la sociedad en todos los aspectos, entonces ya sabes que las mujeres...

Entrev. Si, que optas ate un punto. O teito de cristal, que din.

Prof_A_FOL. Si, en estas profesiones... Pero bueno, de momento está todavía por ver.

Entrev. Se queres engadir algunha idea ou comentario antes de rematar podes facelo, e moitas grazas pola túa participación no estudo. Así queda gravado o que me dixeches antes da entrevista, de que en 18 anos que levas neste centro...

Prof_A_FOL. Sí, eso. Que llevo 18 años en este centro y que sumando todas las alumnas que he tenido a lo largo de estos 18 cursos, no lo puedo afirmar así exactamente, pero entre 15 y 20... bueno, 20 no son ni de broma. Unas 15. Y eso porque este año tuve 3 juntas en un aula, que eso sí que lo se seguro. 3 en un aula es la primera vez que tengo, y era porque era animación deportiva. Que aún en animación deportiva, que parece que es más igualitario, tampoco. Hay, pues 20 chicos y 5 chicas.

Entrev. Si, as cifras son as que son. Segue sendo masculinizado.

Prof_A_FOL. Entonces la diferencia la estamos notando en el acceso al profesorado. La gente de reciente acceso a la profesión, y la gente que está en las listas de interinidad, o sea, la gente joven. Hasta puedo decir que predominan las mujeres. Tenemos en algunos equipos docentes de algunos ciclos, creo que somos todas chicas, o todas chicas menos un chico. Cosa que hace 20 años era justo lo contrario. Yo era la única mujer del equipo docente de determinados ciclos. Eran todo hombres. Y ahora somos casi siempre más de la mitad mujeres. En el profesorado sí que ha habido un cambio, entonces yo creo que eso sí puede ayudar.

Entrev. O que dicíamos da falta de referentes. Se ti ves profesoras, ao final dis: "Ah, pois eu tamen podo facelo". Pouco a pouco.

Prof_A_FOL. Claro, esto es muy lento.

Entrev. Iso é indubidable, que é lento. Pois se queres engadir algunha idea...

Prof_A_FOL. Me parece estupendo que hagas este trabajo.

8.5.2. ENTREVISTA 2. PROFESORA_B_INSTALACIÓN (Cód. Prof_B_Instalación)

Entrev. Comezamos a gravar entón. Primeiro comezamos cos datos identificativos. Dixéchesme que te chamas María. Que idade tes, María?

Prof_B_Instalación. 50

Entrev. Lugar de orixe?

Prof_B_Instalación. A Coruña

Entrev. Titulación coa que accedes a función docente?

Prof_B_Instalación. Enxeñeiro técnico industrial.

Entrev. Familia profesional na que impartes docencia?

Prof_B_Instalación. Instalación e mantemento de equipos térmicos e fluídos.

Entrev. Centro educativo: [Universidade] Laboral. Número total de mulleres docentes na túa familia profesional sobre o número total de profesorado da mesma familia?

Prof_B_Instalación. Agora mesmo si que aumentamos moitísimo. Entón, funcionarias agora mesmo debemos de ser como 20 ou así, fronte a uns 100 profesores. Pero cando eu iniciiei, no ano 2002, fun a única funcionaria ata o ano 2010, nesa especialidade.

Entrev. Por que razón escolleches esta profesión? Dirías que foi unha elección vocacional? Cales foron os teus referentes para coñecer e decantarte por esta titulación?

Prof_B_Instalación. A titulación foi porque me apaixonaba. O que é a parte da enxeñaría tíña moi clara. Que pasa? Nunca pensei en rematar en educación. A min gustábame moito oficina técnica e gústame moito obra. Que pasa? Que eu acabo a carreira e xa estaba casada. Casei moi noviña. Non tiña fillos pero estaba casada. E cando ía ás entrevistas de traballo, era un *handicap* o feito de que estivera casada. Enton levábame moi ben co profe de proxecto de fin de curso, e el foi o que me aconsellou. Eu non coñecía a FP. Informoume, estivemos falando moito e dixo que eu

podía encaixar polo meu carácter. E nada, probei. E a min o que non me gustaba era estar na aula dando clase, o *speech*. E a FP, o que che permite e estar no taller, facer cousas cos rapaces, podes facer proxectos... Tes medios. Non temos ningún problema. Eu, nese aspecto, sempre que quixen algo sempre o tiven. Entón permite crecer ao ritmo que ti queiras. Non te ves presionada como pode ser nunha empresa. Aquí os resultados, e o alumnado é, normalmente, aínda que a xente di que non, adoita ser moi agradecido.

Entrev. A que pensas que se debe que exista moito máis alumnado e profesorado masculino que feminino neste sector profesional?

Prof_B_Instalación. A ver, eu creo simplemente que é algo cultural.

Entrev. Esta é a segunda parte da pregunta: consideras que aínda existen estereotipos de xénero que inflúen na elección profesional?

Prof_B_Instalación. Si, si. Eu cando entrei aquí era unha rapaciña de 27 anos, e teño anécdotas de todo tipo. Para soldadura esíxense uns EPIS, e tes que poner un mandil de coiro, unhas luvas de coiro... E unha bedel, chegou un día e díxome: "*Pero María, a ti te gusta eso? Con lo disfrazada que vas?!*". E logo despois, dentro do alumnado, son unha atracción. Iso xa o sei. Cando tiro o primeiro cordón, teño a todos os rapaces na aula mirando, como a pesar de que levo nisto 20 anos. Máis de 20 xa. Vai facer 23! E xa saben que soldo. Xa pasan duns para os outros e xa o saben. Pero sigo sendo unha atracción. É o que hai.

Entrev. Pensas que existen suficientes referentes femininos no sector profesional do ciclo donde impartes docencia? E segunda parte, pensas que a falta de referentes femininos nos eidos masculinizados condiciona dalgunha maneira a escolla académica ou profesional das alumnas?

Prof_B_Instalación. Si. Pero iso é en todos os ámbitos. O feito de que ti non teñas un referente dache como un pouco de medo. Dicir: "*Uf, en que mundo me meto*". E logo despois sempre tes como medo. É algo cultural. Está aí. Por desgraza é unha lacra que temos. E por moito que digamos que as cousas melloraron, eu creo que non

melloraron nada. Os rapaces seguen valorando máis a resposta dun compañeiro que dunha compañeira ou miña, simplemente polo feito de ser muller. Temos que demostrar moito máis os resultados. Aos meus compañeiros non se lles esixe nada. Non se lles esixe absolutamente nada. Entón eu creo que si, que hai falta de referentes. Se iso se normaliza, se nas aulas hai mulleres, se damos clase mulleres... Ao final de curso eu consigo que os rapaces xa non me vexan como muller. Venme como profe. Pero é ao final de curso. E todos os anos hai que loitar contra iso. Pásame a min, pásalle a miña compañeira Isa...

O caso máis flagrante que temos foi o taller no que estamos, no ano 2019. É un taller no que non hai ninguén permanente. Entón, quedou nunhas condicións moi penosas. Era imposible dar clase. Houbo moitísimos problemas porque houbo moitísimo cambio de persoal. Non estaba en condicións. Por enriba veu a pandemia, co que aínda agravou máis o problema. Foi no ano 20. Cando cheguei en xuño, eu –que non estaba en docencia nese momento– retomaba a docencia. E desde dirección díxéronme que si podíamos facer algo. Eu propoño unha solución, que é a que temos agora no taller. Desde a dirección non a vían nada clara. Tivemos que loitar moitísimo e, a pesar de que é o taller que en 3 meses máis se cambiou, é feito todo por dúas mulleres. Tivemos unha empresa externa que nos axudou a mover cousas, pero replanteos, ordenación, distribución... absolutamente todo o fixemos a miña compañeira e eu. Pois a día de hoxe aínda nos seguen cuestionando cada cousa que queremos facer nova. Polo feito de: es muller, e tes frases como “*e ti que sabes diso*”.

Entrev. Consideras que os alumnos varóns teñen algún tipo de vantaxe, polo feito de ser homes, á hora de desenvolverse academicamente nos ciclos onde impartes docencia? En caso afirmativo, cales?

Prof_B_Instalación. Algunha aptitude non, ningunha. É o mesmo un neno que unha nena, exactamente igual. Eles poden ter un pouco máis de forza, pero elas van ser moito máis. A ver, os estereotipos son malos, non quero que se tome como algo que é

así sempre pero, como norma xeral, os nenos si que poden ter un pouco máis de forza, e as nenas son moito máis meticolosas.

Entrev. Si, a pregunta era mais ben se parten con algún tipo de vantaxe polo feito de ser homes.

Prof_B_Instalación. Ah! Non, non.

Entrev. Pensas que están igualados a nivel alumnado?

Prof_B_Instalación. Si, si, igualados.

Entrev. No marco da familia profesional no que impartes docencia, algunha vez percibiches falta de confianza ou inseguridade no alumnado feminino, con respecto ás súas propias capacidades? Percibiches se elas pensan que poden non ser quen de desenvolver as competencias necesarias para os seu traballo?

Prof_B_Instalación. Non. Non, porque cando te metes neste mundo, adoitan ser persoas con moitísimo carácter. Entón arrasan. Pero iso tamén pasa na casa, porque cando eu dixen na casa que quería facer unha enxeñaría: pfff! Miña avoa, miña nai: “*a nena onde se mete?*” É que eu entrei en Ferrol, e na quenda de tarde eramos 6 mulleres, nunha aula de 200. Eu cumprín os anos en novembro e no encerado púxose: “*Xa non é delincuencia, María xa é maior de idade*”. Era ao que se creía que ía unha rapaza a enxeñaría. Loitamos desde a carreira.

Por iso che digo, as rapazas cando deciden vir a un ciclo destes téñeno moi pensado. Téñeno moi claro. Teñen moitísimo carácter. Entón o que costuma acontecer é que en moi pouquiño tempo xa o propio alumnado non as ve como rapazas. Están no grupo. Iso é o que non podemos permitir. Que ninguén, independentemente de como sexan, que todo o mundo teña capacidade de acceder. Que se me gusta calefactor ou frigorista, por que non o vou ser? Pero pásame a min. O meu marido ten un taller de chapa e pintura e á miña nena nunca lle din “*queres ser como papá?*”, sempre lle din “*queres ser como mamá?*”. E porque non pode levar un taller de chapa e pintura e ser chapista? Se iso é o que lle dá a felicidade...

Entrev. No marco da familia na que impartes docencia, algunha vez percibiches un trato diferenciado polo feito de ser muller? Se é así en que o percibiches?

Prof_B_Instalación. Infinidade de veces. É o día a día. Desde compañeiros do centro. O que comentaba como anécdota que o bedel me dixo se me gustaba ese tipo “disfrace”. Até entrar na aula. Eu entrei moi noviña, con 27 anos, e un dos grupos que tiña, de patrón de pesca –a pequena era eu, na aula– e cando entrei dixeron: “*Uf, creo que te has equivocado*”. E eu: “*Pois creo que non. Vós sodes primeiro de patrón de pesca, e eu son a profe de debuxo*”. Pois nada, pasaron todo o primeiro trimestre “*tirándome los tejos*”. Até que chegou a avaliación. Alí pasei de ser “*María la guay*” a “*Señora Nieto*”. Estas cousas cos meus compañeiros, non pasa nada.

Eu dou práctica, e a min esíxenme facer a práctica antes. É dicir, se eu poño unha práctica, independentemente de que eu faga o guión da práctica onde quede especificado o que se fai, como se ten que facer... A min esíxenme facer a práctica, os rapaces. E nótase que están mirando como mono de feira.

Entrev. Pensas que con esta titulación as alumnas poden obter un emprego a curto ou medio prazo?

Prof_B_Instalación. A ver, as rapazas que eu tiven... Tiven moi pouquiñas ao longo dos 20 anos que levo, creo que contadas cos dedos da man. Todas terminaron traballando. Pero volvemos ao mesmo. Son rapazas con moitísimo carácter. Enton, son rapazas que académicamente son boas e que teñen carácter. Entón, saen adiante. De feito nestes 22 anos hai dous alumnos que destacaron. Tiven xente moi boa, pero alumnos non de 10, de 20! E un deles foi unha rapaza. Tiña todo. Tiña presenza, tiña saber estar, tiña traballo, tiña capacidade práctica, tiña... na oficina. Tiña todo! Puxérala onde a puxeras *deslumbraba*. Na oficina *deslumbraba* cos traballos que facía. No taller *deslumbraba* cos traballos que facía. Unha persoa brillante. O outro rapaz foi porque durante 10 anos deixou de traballar e volveu cunhas deficiencias brutais, e a súa proxección foi, vamos, nin un foguete. Pero unha delas foi unha rapaza.

Entrev. E consideras que o feito de ser muller vai condicionar dalgunha maneira neste sector profesional? Pensas que os seus compañeiros varóns van ter máis doado acceder a un emprego?

Prof_B_Instalación. Si. Na parte de oficina ao mellor non. Pero na parte de obra si. Na parte de obra está clarísimo.

Entrev. E consideras que neste sector entre os empregadores, empresarios persisten estereotipos de xénero que dificultan o acceso do emprego ás mulleres?

Prof_B_Instalación. Si. O feito é que moitas veces non hai nin vestiarios femininos. Eu estiven, antes de entrar aquí, en Repsol. Estiven facendo unha bolsa en Repsol. Houbo que habilitarme... Estamos a falar do 98, que parece a prehistoria! Pois nese ano, eu estaba en mantemento, houbo que habilitarme un “servizo”, que non era nin vestiario. Un servizo masculino no que se puxo un letreiro. É que era a única.

Entrev. En relación á carreira profesional e ás posibilidades de estabilización e ascenso, consideras que estas poden verse afectadas polo feito de ser muller?

Prof_B_Instalación. A ver, a maternidade corta moito. É dicir, a maternidade é algo que corta. Aí non sei tan claro se é cousa nosa, como muller, que decidimos cortar nós, ou se é unha cuestión de sociedade. Eu non tiven, pero aquí en educación, vamos a outro ritmo, nós dependemos de nós mesmos. Se queres subir, falo. Presentándote a oposicións, presentándote a cousas. Eu pola miña parte non, pero as miñas compañeiras de carreira si, as que estiveron na privada, si. Polo feito de ser muller si que tiveron a parada de maternidade. Que antes ou despois, se decides ser nai, falo. Máis pronto que máis tarde. Algunhas delas estaban moi arriba, pero iso supuxo un freo na súa carreira.

Entrev. Se queres engadir algunha idea ou comentario antes de rematar, podes facelo, e douche as grazas pola túa participación no estudo.

Prof_B_Instalación. O único que quero dicir é que se hai algo que che gusta e que che fai feliz, loita por iso. E que non hai máis. Temos que saír. Temos que ser nós

mesmas as que loitemos porque non nos van dar nada. E como dicía a miña avoa: “*falar de ti van falar sempre*”. Falar de nós. Facer algo que che gusta e ser feliz. Que é o que lle digo á miña nena. Teño unha nena de 13 anos e aínda hai moitísimos estereotipos.

8.5.3. ENTREVISTA 3. PROFESORA_C_MARÍTIMO-PESQUEIRA (Cód.

Prof_C_MarPes)

Entrev. Comezamos cos datos de identificación. Pódesme dicir a túa idade?

Prof_C_MarPes. 46 años.

Entrev. Lugar de orixe?

Prof_C_MarPes. Ferrol.

Entrev. Titulación coa que accedes á función docente?

Prof_C_MarPes. Ingeniera Naval. Luego Máster de Profesorado.

Entrev. Familia profesional na que impartes docencia?

Prof_C_MarPes. Marítimo-Pesquera.

Entrev. Centro educativo no que traballas?

Prof_C_MarPes. Ahora mismo, en la Universidad Laboral de Culleredo.

Entrev. Número total de mulleres docentes na túa familia profesional sobre o número total de profesorado da mesma familia no centro?

Prof_C_MarPes. Pues estaremos en un 30-70. Yo cuento así ahora mismo tres mujeres en el departamento, y 7 u 8 hombres.

Entrev. Por que razón escolliches esta profesión? Dirías que foi unha elección vocacional?

Prof_C_MarPes. Sí. De siempre me gustó el mar. Navegaba. Soy de costa. Sabía que tenía que estudiar algo relacionado con el mar. Y entonces me decanté por ingeniería naval y luego, por avatares de la vida, acabé dando clase, que tampoco era la idea inicial, pero bueno. Lo probé, me surgió la oportunidad, y me gustó. Yo trabajé en astilleros, eh. Antes de dedicarme a la educación trabajé en Navantia, en Ferrol, en las auxiliares haciendo barcos y demás. O sea, que estaba todo relacionado. Estaba en mi destino.

Entrev. Cales foron os teus referentes para coñecer e decantarte pola titulación?

Prof_C_MarPes. Bueno, sabía que quería quedarme con algo del mar, algo de barcos... y era lo que tenía más cerca de casa. Ingeniería Naval se impartía en Ferrol, yo era de Ferrol. Estuve a punto de irme fuera a Santiago a hacer un ADE, pero al final me tiró más lo que me gustaba: el mar.

Entrev. A que pensas que se debe que exista moito mais alumnado e profesorado masculino que feminino neste sector profesional?

Prof_C_MarPes. Es un trabajo duro y las condiciones de embarque no son muy apetecibles para las mujeres. El mar sigue siendo, en ese sentido, un poco “tercermundista”, porque ellos se van embarcados durante campañas de 2-3 meses que nada más que vas a puerto unas horas a descargar pescado y listo, y el trabajo es muy rudo, muy bruto. El mar es bonito, y arriba, en puente, es apasionante, pero, las condiciones de vida, los turnos de trabajo, no son muy apetecibles. Ni para chico ni para chica, en ese sentido. Pero quizá para mujer, menos.

Entrev. E consideras que aínda persisten estereotipos de xénero que inflúen na elección das profesións?

Prof_C_MarPes. Totalmente. De hecho hay mucho hombre que no quiere a mujeres embarcadas, porque son un problema. Dicho por mucho patrón: *“no queremos a mujeres, porque son un problema, porque tengo un problema en la tripulación con una chica a bordo”*. Así mismo. Cuando se van embarcados dos o tres meses, el hecho de que haya una mujer, pues puede haber líos. Relaciones personales entre ellos y acabar a mal. Y entonces, lo que no puede haber es un motín a bordo, ni un mal rollo. Para unas condiciones duras de trabajo tienen que ser un equipo y, a veces, el que haya una mujer, se considera un problema.

Entrev. Pensas que existen suficientes referentes femininos no sector profesional do ciclo no que impartes docencia?

Prof_C_MarPes. No, pero estamos abriendo camino. Ya tenemos varias mujeres patronas, gallegas, aquí en los barcos de Celeiro, Burela. Tenemos, tenemos. Nosotros hemos creado tres este año, que salen, y que alguna quiere irse a un

atunero, y que van a estar por ahí abriendo camino, y ellas conocen a otras que también ya les abrieron camino... En fin. Ahí estamos.

Entrev. Pensas que a falta de referentes femininos nos eidos masculinizados condicionan de algunha maneira a escolla académica ou profesional das alumnas?

Prof_C_MarPes. Sí, de momento si, es definitivo. Pero, ya empieza a haber algo. Ya empieza a haber mujeres: *“No, no, veniros, que yo estuve en este barco fenomenal, y me trataron fenomenal”*. Y ya empezamos.

Entrev. Hai un efecto chamada?

Prof_C_MarPes. Sí, ya lo hay.

Entrev. Consideras que os alumnos varóns teñen algún tipo de vantaxe, polo feito de ser homes, á hora de desenvolverse academicamente no ciclo no que impartes docencia? En caso afirmativo, cales?

Prof_C_MarPes. No. Académicamente no tienen ninguna ventaja. Es más, yo creo que ellas, cuando vienen aquí, que vienen convencidas, vienen a darlo todo y se entregan mucho más. Mucho más.

Entrev. No marco da familia profesional na que impartes docencia –marítimo– algunha vez percibiches falta de confianza ou inseguridade no alumnado feminino con respecto ás súas capacidades? Percibiches se elas pensan que poden non ser quen de desenvolver as competencias necesarias para o seu traballo?

Prof_C_MarPes. He percibido que alguna dice que no se ve embarcada. Que se ve en litoral, pero no se ven en gran altura. Eso sí que lo he percibido. Pero por las condiciones, porque, pues ya tiene un padre mayor, que no lo quiere dejar, como que las mujeres todavía tenemos ese rol también del hogar, y para nosotras marchar del hogar no es lo mismo, de momento, que para un hombre. Pero vamos avanzando en el camino de la igualdad en muchos aspectos, pero todavía nosotras tenemos esa cosa de “cómo voy a dejar a mi padre que es mayor”, y “cómo me voy a embarcar”.

Entonces he percibido que eso, para ellas, es un *handicap*, pero no para el trabajo de litoral. O para irse con barcos que se van de lunes a jueves y ya vuelven el viernes, el fin de semana. Eso no. Es lo que de momento percibo. Sin embargo hay otras dos que no. Que vienen decididas a irse a altura y a todo lo que surja. Aventureras.

Entrev. No marco da familia profesional na que impartes docencia, algunha vez percibiches un trato diferenciado polo feito de ser muller? Se é así, en que o percibiches?

Prof_C_MarPes. No. No, no. Ni con mis compañeros ni nada. No, no. Se nos exige lo mismo y se nos echa una mano igual por conciliación a hombres y a mujeres, y mis compañeros: “hoy te cubro yo y mañana cubro yo a otro”. No. Aquí no.

Entrev. Pensas que con esta titulación as alumnas poden obter un emprego a curto ou medio prazo?

Prof_C_MarPes. Sí, completamente. Ahora mismo, el mar, tiene una demanda tremenda de puestos de trabajo. Además, a todas las escalas, desde arriba, abajo, pasando por el medio. Sí. Y además es una profesión que es gratificante, que acaba enganando enseguida. Al día dos ya te encanta. Es un trabajo que, a quien le guste el mar, le engancha. La libertad. Todo.

Entrev. Consideras que o feito de ser muller vai condicionar de algunha maneira que as alumnas poidan traballar neste sector profesional? Pensas que os seus compañeiros varóns teñen máis doado acceder a un emprego?

Prof_C_MarPes. Sí, creo que sí. Porque ya te digo, yo sé de patronos que no quieren a mujeres. De momento. Tenemos que las que estamos abriendo camino, las que están abriendo camino, demostrar que son tan válidas y que estos “líos de faldas”, si los hay, que no son culpa de ellas, y que acabarán compartiendo trabajo sin que haya problema. Y yo creo que ganaremos la batalla. Pero, bueno, ahí vamos, poco a poco. Pero de momento, sí.

Entrev. Consideras que neste sector profesional e entre os empregadores (empresarios) persisten estereotipos de xénero que dificultan o acceso ao emprego das mulleres?

Prof_C_MarPes. Sí. Totalmente. Porque hay patrones que dicen “*no quiero mujeres a bordo. Las que he llevado han sido un lío. Hemos tenido que desembarcar a gente, o sea que no*”. De momento, sí.

Entrev. En relación á carreira profesional e ás posibilidades de estabilización e ascenso, consideras que estas poden verse afectadas polo feito de ser muller? En que sentido?

Prof_C_MarPes. No, y cuanto más arriba en el escalafón, aún mejor que sean mujer porque, al final, los puestos de arriba pues sí que tienen camarotes más independientes. Al final, el tema de la habitación es el 80% de los problemas. Entonces, cuanto más arriba en el escalafón de un barco, más comodidades llevan y más fácil es que salgan mujeres. Y, de hecho, hay chicos que prefieren a mujeres arriba y no a hombres. Tenemos otra sensibilidad, otra manera de trabajar, otra forma de tomar decisiones.

Entrev. Se queres engadir algunha idea ou comentario que che gustaría formular antes de rematar, podes facelo.

Prof_C_MarPes. Bueno, nada, que esto del departamento de Marítimo-Pesquera, hoy en día, ya no es un tema ni masculino ni femenino, sino que es un tema completamente mixto. Animo a todas las mujeres a que prueben, si les gusta el mar, si les gusta el oficio, que para nada se dejen llevar por los estereotipos, porque eso ya se ha muerto. Ya encaminamos hacia una sociedad y hacia un mundo mucho más mixto, mucho más plural, mucho más equitativo. Y donde yo creo que los chicos están mucho más involucrados que la generación de nuestros padres en cualquier tipo de tareas, de echar una mano, de crianza, domésticas y demás. El rol de, él en zapatillas leyendo el periódico y “*¿qué hay de cena?*” yo creo que ya lo vamos dejando atrás.

Entrev. Afortunadamente...

Prof_C_MarPes. Afortunadamente, por supuesto. Eso nos ayuda a que nosotras nos metamos en unos campos que hasta ahora parecía que eran intocables, y para nada.

Entrev. Pois, moitas grazas pola túa participación neste estudo.

Prof_C_MarPes. Gracias a vosotros, porque estos trabajos también dan más visibilidad y nos ayudan a que las mujeres y las niñas se animen. Y que esté en su casa alguna pensando “¿y sí...?”. ¡Pues sí! ¡Es una posibilidad real! Que os vengáis, que os animo a que probéis, que estéis, que estudiéis, que veáis, compartáis aulas con otras mujeres. Vienen muchas veces capitanas a hablarnos, a darnos otra experiencia, otra visión de su trabajo, y la verdad que es muy enriquecedor. Así que las animo a todas a que vengan a probar y que continuen con su vida, sea lo que sea.

8.5.4 ENTREVISTA 4. ALUMNA_A_ENERXÍAS (Cód. Alumna_A_Enerxías)

Entrev. Comezamos cos datos de identificación. Disme a túa idade?

Alumna_A_Enerxías. 26 anos

Entrev. Lugar de orixe?

Alumna_A_Enerxías. A Serra de Outes

Entrev. Profesión da nai?

Alumna_A_Enerxías. Psicóloga.

Entrev. Profesión do pai?

Alumna_A_Enerxías. Camareiro.

Entrev. Ciclo formativo que cursas e ano?

Alumna_A_Enerxías. Primeiro curso de enerxías renovables.

Entrev. Nivel do ciclo?

Alumna_A_Enerxías. Superior.

Entrev. Centro educativo: [Universidade] Laboral. Número total de mulleres na túa aula sobre o total?

Alumna_A_Enerxías. 2 de 24. Agora mesmo abandonaron algúns rapaces ao longo do curso, pero eramos eses matriculados.

Entrev. Por que razón escolleches esta titulación? Dirías que é unha elección vocacional? Cales foron os teus referentes para coñecer e decantarte por ela?

Alumna_A_Enerxías. Eu na miña época do instituto, xa o tema das enerxías era algo que me chamaba a atención e que se me daba ben. Pero despois veu época de non querer estudar. E os cabalos sempre me gustaron, así que fixen o ciclo de técnico en equitación, e estiven traballando todos estes anos diso, e *bueno*, agora co tempo deime conta que para os gastos dun mesmo si, pero se te queres meter nunha casa, ou no futuro ter un fillo ou o que sexa, pois iso non dá. E como o das enerxías era algo

que se me daba ben e que me gustaba e que nestes momentos ten saída, cousa que hai anos non, pois decidín facelo.

Entrev. E tiveches referentes, para coñecer?

Alumna_A_Enerxías. Si, varios dos meus amigos, rapaces, que fixeron ciclos de electricidade, de frío... A día de hoxe todos teñen traballo. Teñen sempre traballo, cobran máis que moitas das miñas amigas que teñen carreira e máster, teñen mais estabilidade que nós, e todos me dixeron: "*si, si, faino!*".

Entrev. A que pensas que se debe que exista moito máis alumnado masculino que feminino na túa titulación? Consideras que aínda persisten estereotipos de xénero que inflúen na elección?

Alumna_A_Enerxías. Si. Eu creo que hai prexuízos sociais de antes, que ademais como son ciclos relacionados en parte coa construción e estas cousas, que son traballos máis físicos, que sempre son homes os que se dedican a elas, pois a xente como que xa relaciona electricidade, fontanería, con iso. E bota para atrás. Eu penso que ten que haber igualdade de oportunidades para todos, pero non somos todos iguais. Nunha obra eu penso que unha rapaza se cansa máis que un rapaz. Pero non opino o mesmo dun electricista, porque electricista sabes o que fas. Non é cargar! Pero creo que hai un prexuízo en torno a iso. E o feito de que ningunha rapaza se apunte fai que as que se cadra si o pensan, pois tampouco se apunten porque te bota para atrás ver que son todo homes. Dis: "*bueno, por algo será*".

Entrev. O efecto chamada. E pensas que existen suficientes referentes femininos no sector profesional do ciclo que cursas?

Alumna_A_Enerxías. Non. Penso que no mundo no que estamos e ca educación que temos, como que todas as rapazas deberían saber que non hai problema en estudalo, pero realmente a día de hoxe é moi difícil coñecer a algunha rapaza que traballe disto. Eu só coñezo a unha, que me animou a que o fixera. E ademais non traballa na obra, que é xefa de parque. É a que mellor traballo ten de todos os que coñezo no sector. Pero só unha.

Entrev. E consideras que os teus compañeiros varóns teñen algún tipo de vantaxe polo feito de ser homes á hora de desenvolverse académicamente?

Parten con máis facilidades?

Alumna_A_Enerxías. Pois académicamente non, non me parece que teñan vantaxe. De feito teño eu mellores notas que todos eles. Á hora de buscar traballo nun futuro? Creo que depende un pouco da rama pola que tiren. Agora está todo moi informatizado. Ao mellor para ese tipo de traballos, de mantemento de eólicos desde o control de *centralitas*, ou así, ao mellor aí non terían vantaxe, pero se se dedicaran a algo máis en obra... Por exemplo, se lle van pedir traballo a un autónomo que ten unha empresa de instalación de paneis solares, penso que si. Pensó que a maioría dos xefes tenderían máis a contratar un rapaz. Tamén é verdade que agora, co tema de paridade laboral, a veces o Estado subvenciona parte de contratar a rapazas, que iso eu creo que pode favorecer. Teño unha amiga que traballa en recursos humanos na FINSA, e buscan rapazas con ese perfil, polas subvencións. Mulleres para mantemento. Pero *bueno*, porque existe o tema das subvencións, porque se non...

Entrev. Nunha situación de igualdade téñeno máis fácil eles?

Alumna_A_Enerxías. Si.

Entrev. No marco da titulación que cursas, algunha vez experimentaches falta de confianza ou inseguridade con respecto ás túas capacidades? Sentiches que non ías ser capaz de desenvolver as competencias necesarias para o teu traballo?

Alumna_A_Enerxías. Non, eu non o sentín. Antes de apuntarme si. Si que me botaba moito para atrás. Unha vez que me apuntei, pois a verdade é que teño moi boa relación cos compañeiros, entón, pois unha máis.

Entrev. O tema é entrar...

Alumna_A_Enerxías. Si, antes de apuntarme botábame moito para atrás. Pero agora estou moi cómoda.

Entrev. No marco da titulación que cursas, algunha vez percibiches un trato diferenciado polo feito de ser muller?

Alumna_A_Enerxías. Non. Por parte de compañeiros e profesores non. Por parte de amigos que traballan nisto tampouco. Todo o contrario. Por parte de xente que non ten puta idea, sobretodo mulleres, pois si, falando claro. Aínda o outro día me preguntou unha rapaza, *bueno*, é mais vella que ti e ca min. Ten 42 anos, creo. E non é a primeira. Ademais todo mulleres as que fan estes comentarios. Que que estaba estudando? Dígollo, e a súa resposta foi: “*ah, e que pensas, traballar diso?*”. Non, veño a perder dous anos á Coruña porque... Toda sorprendida ademáis!

Entrev. E pensas que con esta titulación poderás ter un emprego a curto ou medio prazo?

Alumna_A_Enerxías. Creo que si. Creo que no momento no que estamos agora, si. Xa non digo porque haxa progresismo ou feminismo no sector. É que fai falta xente.

Entrev. Consideras que o feito de ser muller vai condicionar dalgunha maneira que poidas traballar no sector profesional da túa titulación? Pensas que os teus compañeiros varóns van ter máis doado acceder a un emprego?

Alumna_A_Enerxías. Se non fora pola demanda que hai agora, e polas políticas de paridade, penso que tería moito máis fácil acceder ao emprego. Pero moito máis! Agora, unha vez que estás dentro, eu penso que se es boa traballando, penso que a día de hoxe non hai problema. Se eu teño a posibilidade de entrar nunha empresa, unha vez que desenvolva o meu traballo, non creo que ninguén me marxine, a verdade.

Entrev. Consideras que no sector profesional da túa titulación, entre os empregadores, empresarios, persisten estereotipos de xénero que dificultan o acceso ao emprego das mulleres?

Alumna_A_Enerxías. Eu aínda non estou metida no mercado laboral, pero si que o penso. Eu creo que todo está mellorando, pero si que o penso. Sobretudo nos homes de máis idade. Eu creo que os da miña xeración xa non teñen esa forma de pensar. E

os poucos que a teñen eu creo que até se avergoñan de dicilo. Non é moi normal ver a un chaval de 20 anos pronunciándose desa maneira. É máis probable nun home de 50 ou así.

Entrev. En relación á carreira profesional e ás posibilidades de estabilización e ascenso, consideras que poden verse afectadas polo feito de ser muller? Podes ter algún problema para crecer na empresa?

Alumna_A_Enerxías. Eu creo que non. O que pasa é que despois o que se le por aí en moitos casos é que si. Eu non vou con esa inseguridade. Eu penso que se traballo ben... De momento iso non me preocupa. Hai que verse, despois lense moitas cousas, claro, ou casos de xefes que queren algo contigo e te presionan desa maneira. Eu non me imaxino nunha situación desas. Pero non me preocupa, de momento. Eu penso que ao final un encargado o que quere é xente na que poder confiar. Que sexa responsable, que saque o traballo para adiante. E creo que á hora da verdade, prima máis iso que os prexuízos, creo. Se cadra para darlle unha oportunidade a alguén non, pero unha vez que lla deches, se os ves traballar... Eu se son xefe daríame igual que unha persoa sexa home, muller, de esquerdas ou de dereitas, o que quero é, se non estou, que saque todo o choio para adiante.

Entrev. Se queres engadir algunha idea ou comentario ou che gustaría formular antes de rematar algunha cousa, podes facelo. E douche xa as grazas pola túa participación no estudo. Queres dicir algo?

Alumna_A_Enerxías. Si. Pois creo que nos institutos, os orientadores deberían facer o seu traballo, porque non o fan, porque moita xente cando sae do instituto ao estudo, escolle carreira en función da materia que mellor se lle dá no bacharelato, non do que pode traballar despois. Moitos non teñen nin idea de que van traballar e encóntranse con sorpresas. E no meu caso, por exemplo, eu non, porque sempre fixen da miña cabeza. Pero as miñas amigas foron quen se encontraron con sorpresas, non eles. Eles eran todos malos estudantes, *bueno*, malos estudantes.. non querían facer unha carreira, ningún quería. Escolleron o que lles parecía que tal, e están todos ben,

colocados en empresas, teñen o seu traballo, o seu soldo fixo. Se o deixan ao día seguinte teñen traballo noutro lado.. tanto os que son electricistas, como os que son soldadores, como os que traballan en climatización. Elas fixeron carreiras e encontráronse moitas con que non había traballo ou non era o que esperaban. E nada, creo que habería que mellorar a orientación. E ademais penso que non todo o mundo.. iso de: *“aquí en España, todo o mundo á universidade!”*. Iso non ten por que ser así. Hai xente que non vale para estudar, que non o digo por mal, pero nin vale, nin lle gusta. E acaba facendo unha carreira. Eu teño unha amiga, por exemplo, que nunca lle gustou estudar. Pero os seus pais *arredíós* que tiña que facer unha carreira. Fixo logopedia. De que traballa? Co curso de socorrismo e co de monitora de tempo libre. Ao final fixo o ciclo de deportes aquí. Obrigárona a facer unha carreira despois, que a sacou a trancas e barrancas, e deportivamente é unha crack. Creo que hai que enfocar a xente ás salidas laborais reais. As rapazas enfócanas sempre para: *“universidad, universidad, universidad”*.. Que home, si, eu se agora puidera volver o tempo atrás, non tería feito o ciclo de equitación nin agora estaría facendo este, si que tería feito a carreira de enerxías. Pero non a todo o mundo lle gusta, ou vale, nin todo o mundo o que escolle ten unha saída laboral real. E en FP como que se ve mal que unha rapaza vaia. Eu non o vivín, que a min ninguén me trata así, pero... pero *bueno*. En cambio aos rapaces creo que o teñen máis fácil nese aspecto.

8.5.5 ENTREVISTA 5. ALUMNA_B_ENERXÍAS (Cód. Alumna_B_Enerxías)

Entrev. Comezamos a gravar. Cal é a túa idade?

Alumna_B_Enerxías. 20.

Entrev. Lugar de orixe?

Alumna_B_Enerxías. Santiago de Compostela.

Entrev. Profesión da nai?

Alumna_B_Enerxías. Auxiliar de enfermería. Pero agora está sendo funcionaria.

Entrev. Profesión do pai?

Alumna_B_Enerxías. Carpinteiro.

Entrev. Ciclo formativo que cursas e ano?

Alumna_B_Enerxías. Enerxías renovables, primeiro.

Entrev. Que é superior non?

Alumna_B_Enerxías. Si.

Entrev. Número total de mulleres na túa aula sobre o número total de alumnado?

Alumna_B_Enerxías. 2 de 24.

Entrev. Por que razón escolleches esta titulación? Dirías que é unha elección vocacional? Cales foron os teus referentes para decantarte por ela?

Alumna_B_Enerxías. La verdad es que yo quería estudiar nutrición, pero me metí en esto porque energías renovables me parece el futuro, ir avanzando y no quedarse estancado. Mas que nada por eso, porque me parece evolución.

Entrev. A que pensas que se debe que exista moito máis alumnado masculino que feminino na túa titulación? Consideras que aínda existen estereotipos de xénero que inflúen na elección de profesións?

Alumna_B_Enerxías. Sí, yo creo que sí. Porque, por ejemplo en este ciclo, es más orientado a la electricidad, y no te imaginas electricistas mujeres, entonces creo que eso influye.

Entrev. Pensas que existen suficientes referentes femininos no sector profesional do ciclo que cursas?

Alumna_B_Enerxías. Yo, por ahora, toda la gente que conozco que trabaja en los eólicos, que es a lo que me quiero dedicar, por ahora son todo hombres. No conozco a ninguna chica.

Entrev. Consideras que os teus compañeiros varóns teñen algún tipo de vantaxe polo feito de ser homes á hora de desenvolverse académicamente?

Alumna_B_Enerxías. Es que a ver, en mi clase, está el bando de los que son súper aplicados y entienden todo y luego esta la parte de vagos. Ventajas? No se, algunos ya controlan algo de electricidad por el tema de que en casa con sus padres hicieron algo, y a mi mi padre nunca en la vida me enseñó nada de eso. Pero bueno, ventaja como tal... Las cosas básicas ya las entienden, porque de casa ya traían alguna idea.

Entrev. No marco da titulación que cursas, algunha vez experimentaches falta de confianza ou inseguridade con respecto ás túas propias capacidades? Sentiches que non ías ser capaz de desenvolver as competencias?

Alumna_B_Enerxías. Sí, constantemente. A mi cuando me dicen "*vamos a hacer tal cosa*", digo: "*no, por favor*". Pero bueno, eso me pasa con todo. Pero es que aquí la gente viene entendiendo algo de casa, y yo no tengo ni puta idea. O sea que sí, a veces hay ese problema. Pero bueno, luego lo saco como todos.

Entrev. E no marco da titulación que cursas, algunha vez percibiches un trato diferenciado polo feito de ser muller?

Alumna_B_Enerxías. Por parte de compañeros o de profesores?

Entrev. De ambos.

Alumna_B_Enerxías. No. Trato diferenciado no. Sí que es verdad que a veces hacen ciertos comentarios los compañeros, pero porque lo tienen tan asociado... no es hacia mi o hacia mi compañera. Hacen míticos chistes sin gracia y no se dan cuenta de que estamos ahí delante. Son así medio gañanes, qué le vamos a hacer.

Entrev. Pensas que con esta titulación poderás obter un emprego a curto ou medio prazo?

Alumna_B_Enerxías. Si, yo creo que fácil. Como hay pocas chicas que se metan a estas cosas, yo me imagino que alguna empresa con tal de decir: "*estamos ampliando horizontes, estamos evolucionando*", seguro que acaban metiendo a alguna. Por ejemplo, mi compañera tiene unas notazas impresionantes. Yo no tanto, pero bueno, voy camino de ello. Primero ya, si tienes buenas notas, seguro que te cogen rápido, y luego con eso de presumir que van evolucionando las empresas... yo creo que sí.

Entrev. E consideras que o feito de ser muller vai condicionar dalgunha maneira que poidas traballar no sector profesional da túa titulación? Ou pensas que os teus compañeiros varóns van ter máis doado acceder a un emprego?

Alumna_B_Enerxías. Yo creo que no. Creo que es más la sensación de verme rodeada de hombres y pensar que yo no estoy capacitada, más que luego las oportunidades que se me puedan dar. Porque en este caso yo creo que van a, no a facilitar, pero para dar buena imagen, yo creo que van a acabar metiendo a más mujeres.

Entrev. Ou sexa, pensas que o autoconceito vai influír máis... a túa propia percepción sobre ti mesma vai influír máis que o que fagan as empresas?

Alumna_B_Enerxías. Sí, yo creo que sí, porque al final en clase muchas veces pienso que no estoy capacitada y luego acabo sacando el trabajo como todos los demás. Y nadie me dice nada.

Entrev. Consideras que no sector profesional da túa titulación, entre os empregadores, empresarios, persisten estereotipos de xénero que dificultan o acceso ao emprego ás mulleres?

Alumna_B_Enerxías. El acceso al empleo no, pero luego sí que indirectamente, en la cabeza, como la tienes con estereotipos, indirectamente condiciona algo. Pero creo que no es directamente, sino algo que tienes asociado.

Entrev. En relación á carreira profesional e ás posibilidades de estabilización e ascenso, consideras que poden verse afectadas polo feito de ser muller?

Alumna_B_Enerxías. Yo creo y espero que no, porque quiero pensar que algo se está evolucionando.

Entrev. Se queres engadir algunha idea ou comentario antes de rematar, podes facelo. Moitas grazas pola túa participación no estudo. Queres dicir algunha cousa?

Alumna_B_Enerxías. Muchas veces los compañeros hacen chistes que no vienen al caso, pero sin darse cuenta. Cuando fue el día del día del maltrato a la mujer, un profesor, que es mi favorito, y suelo suspender porque me parece muy complicado, pero es muy buen profesor, explica muy bien. Ese día quiso hacer una pausa. Él es de estar toda la clase hablando sin descansar ni cinco minutos. Y ese día perdió media hora de clase. Dijo: *“vamos a ir al hall, vamos a mirar una exposición que hay, porque me parece más importante que criaros como profesionales, criaros como personas”*. Y me pareció tan increíble! Puso cifras de mujeres que habían sido asesinadas y dijo: *“esto parece un número pequeño, pero da igual, aunque sea una, ya me llega como para hablar de ello”*. Y se oye un comentario: *“ah pues tampoco eran tantas”*. A ver, no quiero insultar a nadie, pero hay que ser gilipollas. Hablan sin pensar y sin ver que estamos nosotras ahí. Pero porque no miran mucho más allá.

8.5.6 ENTREVISTA 6. ALUMNA_C_BUQUES (Cód. Alumna_C_Buques)

Entrev. Comenzamos a grabar. Dime a túa idade, por favor.

Alumna_C_Buques. 24.

Entrev. Lugar de orixe?

Alumna_C_Buques. Arteixo.

Entrev. Profesión da nai?

Alumna_C_Buques. Teleoperadora.

Entrev. Profesión do pai?

Alumna_C_Buques. Carnicero.

Entrev. Ciclo formativo que cursas e ano.

Alumna_C_Buques. Mantenimento de buques, primer año.

Entrev. Nivel do ciclo?

Alumna_C_Buques. Medio.

Entrev. Centro educativo: [Universidade] Laboral. Número total de mulleres na túa aula fronte ao número total de alumnado?

Alumna_C_Buques. Somos 3 chicas de 24.

Entrev. Por que razón escolleches esta titulación? Dirías que é unha elección vocacional? Ou cales foron os teus referentes para coñecer e decantarte por esta titulación?

Alumna_C_Buques. Yo iba para mecanizado, en realidad. Pero no había plazas, y quedaba solo una en este FP. Y digo: bueno, hay mecanizado aquí. Y nada. Pero está muy bien. No se nadar, pero por lo demás!

Entrev. A que pensas que se debe que exista moito máis alumnado masculino que feminino na túa titulación? Consideras que persisten estereotipos de xénero que inflúen na elección da profesión?

Alumna_C_Buques. En este, a parte de porque creo que no tiene mucha publicidad, ya se ve que hay mucho chico, y te vas a meter en un barco y, al menos desde mi

punto de vista, a ninguna le apetece meterse en un barco con chicos. Sí, pero hay alguno que dices: “*contigo no estaría yo...*”. Creo que es más eso lo que tira para atrás. El resto es bastante guay. Yo no soy una persona que tenga mucha fuerza, pero puedo hacerlo todo bastante bien.

Entrev. Consideras que existen estereotipos que inflúen na escolla?

Alumna_C_Buques. Sí, supongo. Para la mayoría de la gente, sí.

Entrev. Pensas que existen suficientes referentes femininos no sector profesional do ciclo que cursas?

Alumna_C_Buques. No. Hasta que te metes no te dicen: “*esta chica era capitana*”. O buscas, o te lo dicen los profesores, pero no se conocen.

Entrev. Consideras que os teus compañeiros varóns teñen algún tipo de vantaxe polo feito de ser homes á hora de desenvolverse academicamente?

Alumna_C_Buques. No. Están más acostumbrados, pero por lo demás no tienen ninguna ventaja. No es por ir de sobrada, pero...

Entrev. No marco da titulación que cursas, algunha vez experimentaches falta de confianza ou inseguridade con respecto ás túas capacidades? Sentiches que non ías ser capaz de desenvolver as competencias para o teu traballo ou similar?

Alumna_C_Buques. No, por mis capacidades no. Cuando hay que hacer trabajo en grupo, con los compañeros, sí.

Entrev. No marco da titulación que cursas, algunha vez percibiches un trato diferenciado polo feito de ser muller?

Alumna_C_Buques. Hombre, tendría que hacer memoria. Igual la frase típica: “*no es por ser machista, pero*”. Pero por lo demás, no.

Entrev. Pensas que con esta titulación poderás obter un emprego a curto ou medio prazo?

Alumna_C_Buques. Sí, yo creo que sí.

Entrev. E consideras que o feito de ser muller vai condicionar dalgunha maneira que poidas traballar no sector da túa titulación, ou pensas que os teus compañeiros varóns van ter máis doado para acceder a un emprego?

Alumna_C_Buques. Por lo que se habla en clase, dicen que por temas de que hay que tener espacios para mujeres en concreto, como baños, y cosas así, en un barco no debería haber problema si ya lo tienen acondicionado.

Entrev. Pensas que hai un cambio?

Alumna_C_Buques. Sí.

Entrev. Consideras que no sector, entre os empregadores, empresarios, persisten estereotipos de xénero que dificultan o acceso ao emprego ás mulleres?

Alumna_C_Buques. Sí, lo más probable es que sí. Porque lo típico, hay señores que dicen: “*no, una chica no, porque, en un barco...*”. Que pereza!

Entrev. En relación á carreira profesional e ás posibilidades de estabilización e ascenso, consideras que estas poden verse afectadas polo feito de ser muller?

Pensas que podes ter algún problema para ascender no teu traballo?

Alumna_C_Buques. Hombre, yo creo que no. En mi cabeza es un: “*por qué debería haber problema?*”. No se, me tengo que poner en plan: “*la gente normalmente que piensa?*”

Entrev. Non, non, a min interésame a túa opinión, claro.

Alumna_C_Buques. Es que no veo por qué debería haber más problemas.

Entrev. Pois nada máis. Se queres engadir algunha idea ou comentario, ou che gustaría formular algunha cousa antes de rematar... E douche as grazas pola túa participación no estudo.

Alumna_C_Buques. Ha sido muy cortita!

8.5.7 ENTREVISTA 7. ALUMNA_D_MÁQUINAS (Cód. Alumna_D_Máquinas)

Entrev. Comezamos a gravación. Pódesme dicir por favor a túa idade?

Alumna_D_Máquinas. 19 anos.

Entrev. Lugar de orixe?

Alumna_D_Máquinas. Camariñas.

Entrev. Profesión da nai?

Alumna_D_Máquinas. Dependenta dun estanco.

Entrev. Profesión do pai?

Alumna_D_Máquinas. Obreiro.

Entrev. Ciclo formativo que cursas e ano.

Alumna_D_Máquinas. Máquinas. Primeiro.

Entrev. Mantemento de buques, pode ser?

Alumna_D_Máquinas. Si, fixen *puente*.

Entrev. Ciclo medio?

Alumna_D_Máquinas. Si.

Entrev. Centro educativo: [Universidade] Laboral. Número total de mulleres na túa aula sobre o numero total de alumnos?

Alumna_D_Máquinas. 3 de 24.

Entrev. Por que razón escolleches esta titulación? Dirías que é unha elección vocacional ou cales foron os teus referentes?

Alumna_D_Máquinas. A ver, vocacional, pero non por parte dos meus pais. Miña avoa era mariscadora, e o meu avó foi maquinista e mariñeiro e capitán. Entón eu empecei a estudar *puente*, fixen o ciclo medio de *puente*. E viñen para máquinas despois cando acabei. Despois teño tamén a familia dos barcos onde fun, que son todos de meus primos, da familia do meu avó.

Entrev. A que pensas que se debe que exista moito máis alumnado masculino que feminino na túa titulación?

Alumna_D_Máquinas. A ver, desde o meu punto de vista non o entendo, porque a min sempre me deu igual que houberse moitos máis chavales. Pero tamén é normal que a unha rapaza lle dea corte estar entre 20 rapaces que, a verdade, é que os seus temas de conversación son moi distintos aos dunha chavala, en xeral.

Entrev. E consideras que aínda persisten estereotipos de xénero que inflúen na elección das profesions?

Alumna_D_Máquinas. Si. A ver, si.

Entrev. Cales?

Alumna_D_Máquinas. Se pensas por exemplo no noso ciclo de máquinas, e pensas en estar nun barco, obviamente, se son 10 mariñeiros homes e unha muller, sempre dá corte. Xa no tema de cambiarse. Eu xa digo, a min, por exemplo, non. Pero é comprensible que a moitas chavalas lles pase iso.

Entrev. Pensas que existen suficientes referentes femininos no sector profesional do ciclo que cursas?

Alumna_D_Máquinas. Non. A verdade é que non. Hai moi poucas mulleres que se dediquen. Por exemplo no meu *pueblo*, que é mariñeiro, hai, que sexan mariñeiras ou patronas, unha, á parte de min. Que é a miña prima. Despois, mariscadoras si que hai moitas, pero sempre se considerou que iso foi máis para mulleres.

Entrev. E consideras que os teus compañeiros varóns teñen algún tipo de vantaxe polo feito de ser homes á hora de desenvolverse academicamente?

Téñeno máis doado para acceder?

Alumna_D_Máquinas. A ver, eu non digo que o teñan mais simple, pero si que con algúns profesores, si que lles ten máis... este ano non moito, pero o ano pasado cando estaba en *puente*, había un profesor que só por ser unha chavala dicíame: “*a chavala, non sei que*” sin dicir o nome. E si que hai moitos profesores así. En moitos ciclos así pasa o mesmo. Que só por ser muller ou o poñen máis difícil ou non che teñen en conta as cousas como llas teñen a un home.

Entrev. Algunha vez experimentaches falta de confianza ou inseguridade con respecto ás túas propias capacidades? Sentiches que non ías ser capaz de desenvolver as competencias necesarias para o traballo?

Alumna_D_Máquinas. Non é que sentira que non ía ser capaz, pero sentía que non me ían ter en conta moitas cousas.

Entrev. Algunha vez percibiches un trato diferenciado polo feito de ser muller?

Alumna_D_Máquinas. Si, si. En cousas como que a algún rapaz da miña clase, que sacaba menos nota ca min... imaxina: un 4, e eu sacaba un 4,5. A el poñíanlle o 5 e a min deixábanme o 4. E, evidentemente, non era por como nos portábamos en clase.

Entrev. Pensas que con esta titulación poderás obter un emprego a curto ou medio prazo?

Alumna_D_Máquinas. En cidades e así, si. En *pueblos*, mais complicado é. No meu caso teño familia, entón non hai problema. Pero se non tivese familia, nun *pueblo* sería complicado.

Entrev. Crees que hai diferenza?

Alumna_D_Máquinas. Si.

Entrev. E consideras que o feito de ser muller vai condicionar de algunha maneira que poidas traballar no sector profesional da túa titulación? Pensas que os teus compañeiros varóns van a ter máis doado ese acceso?

Alumna_D_Máquinas. Si, iso sempre é así. Os rapaces van a un taller, e se vou eu e un compañeiro de clase, probablemente van elixir antes ao rapaz que á rapaza.

Entrev. Consideras que no sector profesional da túa titulación entre os empregadores, empresarios, persisten estereotipos de xénero que dificultan o acceso ao emprego ás mulleres?

Alumna_D_Máquinas. Considero que agora esta cambiando algo iso. Pero segue existindo. Polo menos até que todos os maiores se vaian xubilando. Porque son as personas que máis problema poñen para ter unha muller nun barco. Considero que queda pouco para que cambie iso.

Entrev. En relación á carreira profesional e ás posibilidades de estabilización e ascenso, consideras que poden verse afectadas polo feito de ser muller? Cres que vas ter máis problema á hora de ascender ou evolucionar na carreira?

Alumna_D_Máquinas. Se consigo un barco espero que non pase iso. Estando dentro, que non me digan: “*non me parece ben que mandes aquí*”. Pero si que é complicado. Xa desde un principio. Pero unha vez que esteas dentro, espero que sexa igual. Se non tiveron problema para poñerte alí...

Entrev. Xa para terminar. Queres engadir algunha idea ou comentario? E moitas grazas pola túa participación neste estudo.

Alumna_D_Máquinas. Nada, eu diría que se todas as mulleres foran coma min habería 50.000 mulleres en máquinas, porque eu realmente sempre pasei de todo o que dixeron. Tanto os de clase como a xente do meu *pueblo*, ou xente da familia que tamén criticou. Tamén ese é un dos motivos de que moitas chavalas non vaian.

Entrev. Si, enlazando co que dicíamos do autoconcepto e a seguridade.

Alumna_D_Máquinas. Pero unha vez que chegas, sempre te encontras algún rapaz que lle dá corte andar cos outros, e acabaste facendo amigo, e ben sendo o mesmo ao final.

8.6 ANEXO 6. CONSENTIMIENTO INFORMADO

Equipo investigador

Investigadora: Ana Souto Mínguez. UDC.

Titora investigación: Laura Rego Agraso. Udc.

CONSENTIMIENTO

No caso de ser maior de idade (descarte a opción para menores ou incapaces):

Don/dona

maior de idade, con DNI _____ e domicilio en _____

No caso de ser menor de idade ou incapaz (descarte a opción de maiores de idade capaces):

Don/dona _____

maior de idade, con DNI _____ e domicilio en _____, pai, nai, titor/a, representante de _____

Don/dona _____

menor/maior de idade, con DNI _____ e domicilio en _____

DECLARO que

Fun informado/a de as características do estudo Si Non

Lin a folla de información que me entregaron Si Non

Puiden realizar observacións ou preguntas e fóronme aclaradas as dúbidas	Si ☐	Non ☐
Comprendín as explicacións que se me facilitaron e en que consiste a miña participación no estudo	Si ☐	Non ☐
Sei como e a quen me dirixir para realizar preguntas sobre o estudo no presente ou no futuro	Si ☐	Non ☐
Fun informado/a dos riscos asociados á miña participación	Si ☐	Non ☐
Son coñecedor/a de que non cumpro ningún dos criterios de exclusión como participante e que se isto cambiase ao longo do estudo débollo facer saber ao equipo de investigación	Si ☐	Non ☐
Confirmo que a miña participación é voluntaria	Si ☐	Non ☐
Comprendo que podo revogar o consentimento en calquera momento sen ter que dar explicacións e sen que repercuta negativamente na miña persoa	Si ☐	Non ☐

CONSINTO

Participar no estudo	Si ☐	Non ☐
Que se utilicen os datos facilitados para a investigación	Si ☐	Non ☐
Que se utilicen os datos facilitados en publicacións científicas	Si ☐	Non ☐
Que se utilicen os datos facilitados en reunións e congresos	Si ☐	Non ☐
Que se utilicen os datos facilitados para a docencia	Si ☐	Non ☐
Que se realicen fotografías para a obtención dos datos	Si ☐	Non ☐
Que se grave en audio para a obtención dos datos	Si ☐	Non ☐
Que se grave en vídeo para a obtención dos datos	Si ☐	Non ☐
Que se utilicen citas textuais das miñas intervencións, sen identificar, con fins de docencia	Si ☐	Non ☐

Que se utilicen citas textuais das miñas intervencións, sen identificar, en publicacións	Si ☐	Non ☐
Que se use material sensible (fotografías, audio, vídeo) con fins de docencia	Si ☐	Non ☐
Que se use material sensible (fotografías, audio, vídeo) en publicacións	Si ☐	Non ☐
Que se conserven os datos de forma anónima ao finalizar o estudo para o seu uso en futuras investigacións	Si ☐	Non ☐
Que se conserven os datos codificados ao finalizar o estudo para o seu uso en futuras investigacións sempre que garantan o tratamento dos datos conforme a este consentimento	Si ☐	Non ☐
Que contacten comigo para obter novos datos	Si ☐	Non ☐

SOLICITO

Acceder aos resultados xerais do estudo	Si ☐	Non ☐
Acceder á información sobre min derivada do estudo	Si ☐	Non ☐
Acceder aos artigos científicos unha vez fosen publicados	Si ☐	Non ☐
A destrución dos meus datos unha vez finalizado o estudo	Si ☐	Non ☐

Incluír as seguintes restricións ao uso dos meus datos:

E en proba de conformidade, asino o presente documento no lugar e na data que se indican a continuación.

_____, _____ de _____ de _____.

8.7 ANEXO 7

MATRIZ DE ANÁLISE 1

Alumnas

Bloques e ítems da entrevista	Alum_A_Enerxías	Alum_B_Enerxías	Alum_C_Buques	Alum_D_Máquinas
BLOQUE 2: ELECCIÓN VOCACIONAL E DESENVOLVEMENTO ACADÉMICO				
9. Por que razón escolliches esta titulación? Dirías que é unha elección vocacional? Cales foron os teus referentes para coñecer e decantarte por esta titulación?	Eu na miña época do instituto, xa o tema das enerxías era algo que me chamaba a atención e que se me daba ben. Pero despois veu época de non querer estudar. E os cabalos sempre me gustaron, así que fixen o ciclo de técnico en equitación, e estiven traballando todos estes anos diso, e <i>bueno</i> , agora co tempo deime conta que para os gastos dun mesmo si, pero se te queres meter nunha casa, ou no futuro ter un fillo	La verdad es que yo quería estudiar nutrición, pero me metí en esto porque energías renovables me parece el futuro, ir avanzando y no quedarse estancado. Mas que nada por eso, porque me parece evolución.	Yo iba para mecanizado, en realidad. Pero no había plazas, y quedaba solo una en este FP. Y digo: bueno, hay mecanizado aquí. Y nada. Pero está muy bien. No se nadar, pero por lo demás!	A ver, vocacional, pero non por parte dos meus pais. Miña avoa era mariscadora, e o meu avó foi maquinista e mariñeiro e capitán. Entón eu empecei a estudar <i>punte</i> , fixen o ciclo medio de <i>punte</i> . E viñen para máquinas despois cando acabei. Despois teño tamén a familia dos barcos onde fun, que son todos de meus primos, da familia do meu avó.

	ou o que sexa, pois iso non dá. E como o das enerxías era algo que se me daba ben e que me gustaba e que nestes momentos ten saída, cousa que hai anos non, pois decidín facelo.			
10. A que pensas que se debe que exista moito mais alumnado masculino que feminino na túa titulación? Consideras que aínda persisten estereotipos de xénero que inflúe na elección das profesións? Cales?	Si. Eu creo que hai prexuízos sociais de antes, que ademais como son ciclos relacionados en parte coa construción e estas cousas, que son traballos máis físicos, que sempre son homes os que se dedican a elas, pois a xente como que xa relaciona electricidade, fontanería, con iso. E bota para atrás. Eu penso que ten que haber igualdade de oportunidades para todos, pero non somos todos iguais. Nunha obra eu penso que unha rapaza se cansa máis que un rapaz. Pero non opino o mesmo dun electricista, porque	Sí, yo creo que sí. Porque, por exemplo en este ciclo, es más orientado a la electricidad, y no te imaginas electricistas mujeres, entonces creo que eso influye.	En este, a parte de porque creo que no tiene mucha publicidad, ya se ve que hay mucho chico, y te vas a meter en un barco y, al menos desde mi punto de vista, a ninguna le apetece meterse en un barco con chicos. Sí, pero hay alguno que dices: " <i>contigo no estaría yo...</i> ". Creo que es más eso lo que tira para atrás. El resto es bastante guay. Yo no soy una persona que tenga mucha fuerza, pero puedo hacerlo todo bastante bien.	A ver, desde o meu punto de vista non o entendo, porque a min sempre me deu igual que houbese moitos máis chavales. Pero tamén é normal que a unha rapaza lle dea corte estar entre 20 rapaces que, a verdade, é que os seus temas de conversación son moi distintos aos dunha chavala, en xeral. Se pensas por exemplo no noso ciclo de máquinas, e pensas en estar nun barco, obviamente, se son 10 mariñeiros homes e unha muller, sempre dá corte. Xa no tema de cambiarse. Eu xa digo, a min, por exemplo, non. Pero

	<p>electricista sabes o que fas. Non é cargar! Pero creo que hai un prexuízo en torno a iso. E o feito de que ningunha rapaza se apunte fai que as que se cadra si o pensan, pois tampouco se apunten porque te bota para atrás ver que son todo homes. Dis: <i>“bueno, por algo será”</i>.</p>			<p>é comprensible que a moitas chavalas lles pase iso.</p>
<p>11.Pensas que existen suficientes referentes femininos no sector profesional do ciclo que cursas?</p>	<p>Non. Penso que no mundo no que estamos e ca educación que temos, como que todas as rapazas deberían saber que non hai problema en estudalo, pero realmente a día de hoxe é moi difícil coñecer a algunha rapaza que traballe disto. Eu só coñezo a unha, que me animou a que o fixera. E ademais non traballa na obra, que é xefa de parque. É a que mellor traballo ten de todos os que coñezo no sector. Pero só unha.</p>	<p>Yo, por ahora, toda la gente que conozco que trabaja en los eólicos, que es a lo que me quiero dedicar, por ahora son todo hombres. No conozco a ninguna chica.</p>	<p>No. Hasta que te metes no te dicen: <i>“esta chica era capitana”</i>. O buscas, o te lo dicen los profesores, pero no se conocen</p>	<p>Non. A verdade é que non. Hai moi poucas mulleres que se dediquen. Por exemplo no meu <i>pueblo</i>, que é mariñeiro, hai, que sexan mariñeiras ou patronas, unha, á parte de min. Que é a miña prima. Despois, mariscadoras si que hai moitas, pero sempre se considerou que iso foi máis para mulleres.</p>

<p>12. Consideras que os teus compañeiros varóns teñen algún tipo de vantaxe, polo feito de ser homes, a hora de desenvolverse académicamente? En caso afirmativo, cales?</p>	<p>Pois académicamente non, non me parece que teñan vantaxe. De feito teño eu mellores notas que todos eles. Á hora de buscar traballo nun futuro? Creo que depende un pouco da rama pola que tiren. Agora está todo moi informatizado. Ao mellor para ese tipo de traballos, de mantemento de eólicos desde o control de <i>centralitas</i>, ou así, ao mellor aí non terían vantaxe, pero se se dedicaran a algo máis en obra... Por exemplo, se lle van pedir traballo a un autónomo que ten unha empresa de instalación de paneis solares, penso que si. Pensó que a maioría dos xefes tenderían máis a contratar un rapaz. Tamén é verdade que agora, co tema de paridade laboral, a veces o Estado subvenciona parte de contratar a rapazas,</p>	<p>Es que a ver, en mi clase, está el bando de los que son súper aplicados y entienden todo y luego esta la parte de vagos. Ventajas? No se, algunos ya controlan algo de electricidad por el tema de que en casa con sus padres hicieron algo, y a mi mi padre nunca en la vida me enseñó nada de eso. Pero bueno, ventaja como tal... Las cosas básicas ya las entienden, porque de casa ya traían alguna idea.</p>	<p>No. Están más acostumbrados, pero por lo demás no tienen ninguna ventaja. No es por ir de sobrada, pero...</p>	<p>A ver, eu non digo que o teñan mais simple, pero si que con algúns profesores, si que lles ten máis... este ano non moito, pero o ano pasado cando estaba en <i>puente</i>, había un profesor que só por ser unha chavala díciame: "<i>a chavala, non sei que</i>" sin decir o nome. E si que hai moitos profesores así. En moitos ciclos así pasa o mesmo. Que só por ser muller ou o poñen máis difícil ou non che teñen en conta as cousas como llas teñen a un home.</p>
---	--	---	---	---

	que iso eu creo que pode favorecer. Teño unha amiga que traballa en recursos humanos na FINSA, e buscan rapazas con ese perfil, polas subvencións. Mulleres para mantemento. Pero <i>bueno</i> , porque existe o tema das subvencións, porque se non...			
13. No marco da titulación que cursas, algunha vez experimentaches falta de confianza ou inseguridade con respecto as túas capacidades? Sentiches que non ías ser capaz de desenvolver as competencias necesarias para o teu traballo?	Non, eu non o sentín. Antes de apuntarme si. Si que me botaba moito para atrás. Unha vez que me apuntei, pois a verdade é que teño moi boa relación cos compañeiros, entón, pois unha máis.	Sí, constantemente. A mi cuando me dicen " <i>vamos a hacer tal cosa</i> ", digo: " <i>no, por favor</i> ". Pero bueno, eso me pasa con todo. Pero es que aquí la gente viene entendiendo algo de casa, y yo no tengo ni puta idea. O sea que sí, a veces hay ese problema. Pero bueno, luego lo saco como todos	No, por mis capacidades no. Cuando hay que hacer trabajo en grupo, con los compañeros, sí.	Non é que sentira que non ía ser capaz, pero sentía que non me ían ter en conta moitas cousas.
14. No marco da titulación que cursas, algunha vez percibiches un trato diferenciado polo feito de ser muller? Se é así, en que o percibiches?	Non. Por parte de compañeiros e profesores non. Por parte de amigos que traballan nisto tampouco. Todo o contrario. Por parte de xente que non ten puta	No. Trato diferenciado no. Sí que es verdad que a veces hacen ciertos comentarios los compañeros, pero porque lo tienen tan asociado... no es hacia mi o hacia mi	Hombre, tendría que hacer memoria. Igual la frase típica: " <i>no es por ser machista, pero</i> ". Pero por lo demás, no.	Si, si. En cousas como que a algún rapaz da miña clase, que sacaba menos nota ca min... imaxina: un 4, e eu sacaba un 4,5. A el poñíanlle o 5 e a min deixábanme o 4. E,

	<p>idea, sobretudo mulleres, pois si, falando claro. Aínda o outro día me preguntou unha rapaza, <i>bueno</i>, é mais vella que ti e ca min. Ten 42 anos, creo. E non é a primeira. Ademais todo mulleres as que fan estes comentarios. Que que estaba estudando? Dígollo, e a súa resposta foi: "<i>ah, e que pensas, traballar diso?</i>". Non, veño a perder dous anos á Coruña porque... Toda sorprendida ademais!</p>	<p>compañera. Hacen míticos chistes sin gracia y no se dan cuenta de que estamos ahí delante. Son así medio gañanes, qué le vamos a hacer.</p>		<p>evidentemente, non era por como nos portábamos en clase.</p>
BLOQUE 3. EXPECTATIVA DE INSERCIÓN LABORAL				
<p>15. Pensas que con esta titulación poderás obter un emprego a curto ou medio prazo?</p>	<p>Creo que si. Creo que no momento no que estamos agora, si. Xa non digo porque haxa progresismo ou feminismo no sector. É que fai falta xente</p>	<p>Si, yo creo que fácil. Como hay pocas chicas que se metan a estas cosas, yo me imagino que alguna empresa con tal de decir: "<i>estamos ampliando horizontes, estamos evolucionando</i>", seguro que acaban metiendo a alguna. Por ejemplo, mi compañera tiene unas notazas impresionantes. Yo</p>	<p>Sí, yo creo que sí.</p>	<p>En cidades e así, si. En <i>pueblos</i>, mais complicado é. No meu caso teño familia, entón non hai problema. Pero se non tivese familia, nun <i>pueblo</i> sería complicado.</p>

		no tanto, pero bueno, voy camino de ello. Primero ya, si tienes buenas notas, seguro que te cogen rápido, y luego con eso de presumir que van evolucionando las empresas... yo creo que sí.		
16. Consideras que o feito de ser muller vai condicionar de algunha maneira que poidas traballar no sector profesional da túa titulación? Pensas que os teus compañeiros varóns van ter máis doado acceder a un emprego?	Se non fora pola demanda que hai agora, e polas políticas de paridade, penso que tería moito máis difícil acceder ao emprego. Pero moito máis! Agora, unha vez que estás dentro, eu penso que se es boa traballando, penso que a día de hoxe non hai problema. Se eu teño a posibilidade de entrar nunha empresa, unha vez que desenvolva o meu traballo, non creo que ninguén me marxine, a verdade.	Yo creo que no. Creo que es más la sensación de verme rodeada de hombres y pensar que yo no estoy capacitada, más que luego las oportunidades que se me puedan dar. Porque en este caso yo creo que van a, no a facilitar, pero para dar buena imagen, yo creo que van a acabar metiendo a más mujeres.	Por lo que se habla en clase, dicen que por temas de que hay que tener espacios para mujeres en concreto, como baños, y cosas así, en un barco no debería haber problema si ya lo tienen acondicionado	Si, iso sempre é así. Os rapaces van a un taller, e se vou eu e un compañeiro de clase, probablemente van elixir antes ao rapaz que á rapaza.
17. Consideras que no sector profesional da túa titulación e entre os empregadores	Eu ainda non estou metida no mercado laboral, pero si que o penso. Eu creo que todo está mellorando, pero si que	El acceso al empleo no, pero luego sí que indirectamente, en la cabeza, como la tienes con estereotipos,	Sí, lo más probable es que sí. Porque lo típico, hay señores que dicen: " <i>no, una chica no, porque, en un barco...</i> ". Que	Considero que agora esta cambiando algo iso. Pero segue existindo. Polo menos até que todos os maiores se vaian

<p>(empresarios) persisten estereotipos de xénero que dificultan o acceso ao emprego das mulleres?</p>	<p>o penso. Sobretudo nos homes de máis idade. Eu creo que os da miña xeración xa non teñen esa forma de pensar. E os poucos que a teñen eu creo que até se avergoñan de dicilo. Non é moi normal ver a un chaval de 20 anos pronunciándose desa maneira. É máis probable nun home de 50 ou así.</p>	<p>indirectamente condiciona algo. Pero creo que no es directamente, sino algo que tienes asociado</p>	<p>pereza!</p>	<p>xubilando. Porque son as personas que máis problema poñen para ter unha muller nun barco. Considero que queda pouco para que cambie iso.</p>
<p>18. En relación á carreira profesional e ás posibilidades de estabilización e ascenso, consideras que estas poderán verse afectadas polo feito de ser muller? En que sentido?</p>	<p>Eu creo que non. O que pasa é que despois o que se le por aí en moitos casos é que si. Eu non vou con esa inseguridade. Eu penso que se traballo ben... De momento iso non me preocupa. Hai que verse, despois lense moitas cousas, claro, ou casos de xefes que queren algo contigo e te presionan desa maneira. Eu non me imaxino nunha situación desas. Pero non me</p>	<p>Yo creo y espero que no, porque quiero pensar que algo se está evolucionando.</p>	<p>Hombre, yo creo que no. En mi cabeza es un: <i>“por qué debería haber problema?”</i>. No se, me tengo que poner en plan: <i>“la gente normalmente que piensa?”</i></p>	<p>Se consigo un barco espero que non pase iso. Estando dentro, que non me digan: <i>“non me parece ben que mandes aquí”</i>. Pero si que é complicado. Xa desde un principio. Pero unha vez que esteas dentro, espero que sexa igual. Se non tiveron problema para poñerte alí...</p>

	<p>preocupa, de momento. Eu penso que ao final un encargado o que quere é xente na que poder confiar. Que sexa responsable, que saque o traballo para adiante. E creo que á hora da verdade, prima máis iso que os prexuízos, creo. Se cadra para darlle unha oportunidade a alguén non, pero unha vez que lla deches, se os ves traballar... Eu se son xefe daríame igual que unha persoa sexa home, muller, de esquerdas ou de dereitas, o que quero é, se non estou, que saque todo o choio para adiante.</p>			
BLOQUE FINAL				
<p>19. Se queres engadir algunha idea ou comentario que che gustaría formular antes de rematar, podes</p>	<p>Si. Pois creo que nos institutos, os orientadores deberían facer o seu traballo, porque non o fan, porque moita xente cando sae do instituto ao estudo, escolle</p>	<p>Muchas veces los compañeros hacen chistes que no vienen al caso, pero sin darse cuenta. Cuando fue el día del día del maltrato a la mujer, un profesor, que es mi</p>	<p>Ha sido muy cortita!</p>	<p>Nada, eu diría que se todas as mulleres foran coma min habería 50.000 mulleres en máquinas, porque eu realmente sempre pasei de todo o que dixeron. Tanto os</p>

<p>facelo. Moitas grazas pola túa participación neste estudo.</p>	<p>carreira en función da materia que mellor se lle dá no bacharelato, non do que pode traballar despois. Moitos non teñen nin idea de que van traballar e encóntranse con sorpresas. E no meu caso, por exemplo, eu non, porque sempre fixen da miña cabeza. Pero as miñas amigas foron quen se encontraron con sorpresas, non eles. Eles eran todos malos estudantes, <i>bueno</i>, malos estudantes.. non querían facer unha carreira, ningún quería. Escolleron o que lles parecía que tal, e están todos ben, colocados en empresas, teñen o seu traballo, o seu soldo fixo. Se o deixan ao día seguinte teñen traballo noutro lado.. tanto os que son electricistas, como os que son soldadores, como os que traballan en climatización. Elas fixeron</p>	<p>favorito, y suelo suspender porque me parece muy complicado, pero es muy buen profesor, explica muy bien. Ese día quiso hacer una pausa. Él es de estar toda la clase hablando sin descansar ni cinco minutos. Y ese día perdió media hora de clase. Dijo: <i>“vamos a ir al hall, vamos a mirar una exposición que hay, porque me parece más importante que criaros como profesionales, criaros como personas”</i>. Y me pareció tan increíble! Puso cifras de mujeres que habían sido asesinadas y dijo: <i>“esto parece un número pequeño, pero da igual, aunque sea una, ya me llega como para hablar de ello”</i>. Y se oye un comentario: <i>“ah pues tampoco eran tantas”</i>. A ver, no quiero insultar a nadie, pero hay que ser gilipollas. Hablan sin pensar y sin ver</p>		<p>de clase como a xente do meu <i>pueblo</i>, ou xente da familia que tamén criticou. Tamén ese é un dos motivos de que moitas chavalas non vaian. Pero unha vez que chegas, sempre te encontras algún rapaz que lle dá corte andar cos outros, e acabaste facendo amigo, e ben sendo o mesmo ao final.</p>
---	---	--	--	--

	<p>carreiras e encontráronse moitas con que non había traballo ou non era o que esperaban. E nada, creo que habería que mellorar a orientación. E ademais penso que non todo o mundo.. iso de: <i>"aquí en España, todo o mundo á universidade!"</i>. Iso non ten por que ser así. Hai xente que non vale para estudar, que non o digo por mal, pero nin vale, nin lle gusta. E acaba facendo unha carreira. Eu teño unha amiga, por exemplo, que nunca lle gustou estudar. Pero os seus pais <i>arrediós</i> que tiña que facer unha carreira. Fixo logopedia. De que traballa? Co curso de socorrismo e co de monitora de tempo libre. Ao final fixo o ciclo de deportes aquí. Obrigárona a facer unha carreira despois, que a sacou a trancas e barrancas, e deportivamente</p>	<p>que estamos nosotras ahí. Pero porque no miran mucho más allá.</p>		
--	--	---	--	--

	<p>é unha crack. Creo que hai que enfocar a xente ás salidas laborais reais. As rapazas enfócanas sempre para: <i>“universidad, universidad, universidad”</i>.. Que home, si, eu se agora puidera volver o tempo atrás, non tería feito o ciclo de equitación nin agora estaría facendo este, si que tería feito a carreira de enerxías. Pero non a todo o mundo lle gusta, ou vale, nin todo o mundo o que escolle ten unha saída laboral real. E en FP como que se ve mal que unha rapaza vaia. Eu non o vivín, que a min ninguén me trata así, pero... pero <i>bueno</i>. En cambio aos rapaces creo que o teñen máis fácil nese aspecto.</p>			
--	--	--	--	--

Profesoras

Bloques e ítems da entrevista	Prof_A_FOL	Prof_B_Instalación	Prof_C_MarPes
ELECCIÓN VOCACIONAL E DESENVOLVEMENTO ACADÉMICO			
7.Por que razón escolliches esta profesión? Dirías que é unha elección vocacional? Cales foron os teus referentes para coñecer e decantarte por esta titulación?	Non, a verdade é que fixen dereito para non ser docente pero as circunstancias da vida foron levándome. Eu, como todo o mundo de dereito, exercín. Fixen outra oposición. O clásico. Despois entereime de que había isto e foi moi doado entrar. Pero non tiven referente, nin sabía de que era nin que. Non tiña nin idea de que había na FP módulos de dereito nin nada.	A titulación foi porque me apaixonaba. O que é a parte da enxeñaría tíña moi clara. Que pasa? Nunca pensei en rematar en educación. A min gustábame moito oficina técnica e gústame moito obra. Que pasa? Que eu acabo a carreira e xa estaba casada. Casei moi noviña. Non tiña fillos pero estaba casada. E cando ía ás entrevistas de traballo, era un <i>handicap</i> o feito de que estivera casada. Enton levábame moi ben co profe de proxecto de fin de curso, e el foi o que me aconsellou. Eu non coñecía a FP. Informoume, estivemos falando moito e dixo que eu podía encaixar polo meu carácter. E nada, probei. E a min o que non me gustaba	Sí. De sempre me gustó el mar. Navegaba. Soy de costa. Sabía que tenía que estudar algo relacionado con el mar. Y entonces me decanté por ingeniería naval y luego, por avatares de la vida, acabé dando clase, que tampoco era la idea inicial, pero bueno. Lo probé, me surgió la oportunidad, y me gustó. Yo trabajé en astilleros, eh. Antes de dedicarme a la educación trabajé en Navantia, en Ferrol, en las auxiliares haciendo barcos y demás. O sea, que estaba todo relacionado. Estaba en mi destino.

		<p>era estar na aula dando clase, o <i>speech</i>. E a FP, o que che permite e estar no taller, facer cousas cos rapaces, podes facer proxectos... Tes medios. Non temos ningún problema. Eu, nese aspecto, sempre que quixen algo sempre o tiven. Entón permite crecer ao ritmo que ti queiras. Non te ves presionada como pode ser nunha empresa. Aquí os resultados, e o alumnado é, normalmente, aínda que a xente di que non, adoita ser moi agradecido.</p>	
<p>8. A que pensas que se debe que exista moito mais alumnado masculino que feminino neste sector profesional? Consideras que aínda persisten estereotipos de xénero que inflúe na elección das profesións? Cales?</p>	<p>Si, penso que aquí hai que diferenciar segundo as familias profesionais da FP. Hai algunhas tradicionalmente femininas, e outras masculinas, educación infantil... todo o que se dá en Montevalto, no Ánxel Casal. Alí son todas mulleres e aquí todos homes. Penso que seguen a perpetuarse os estereotipos de xénero.</p>	<p>Si, si. Eu cando entrei aquí era unha rapaciña de 27 anos, e teño anécdotas de todo tipo. Para soldadura esíxense uns EPIS, e tes que poner un mandil de coiro, unhas luvas de coiro... E unha bedel, chegou un día e díxome: "<i>Pero María, a ti te gusta eso? Con lo disfrazada que vas?!</i>". E logo despois, dentro do alumnado, son unha atracción. Iso xa o sei. Cando tiro o primeiro cordón, teño a todos os rapaces na aula mirando, como a pesar de que levo nisto 20 anos. Máis</p>	<p>Es un traballo duro y las condiciones de embarque no son muy apetecibles para las mujeres. El mar sigue siendo, en ese sentido, un poco "tercermundista", porque ellos se van embarcados durante campañas de 2-3 meses que nada más que vas a puerto unas horas a descargar pescado y listo, y el trabajo es muy rudo, muy bruto. El mar es bonito, y arriba, en puente, es apasionante, pero, las condiciones de vida, los turnos de</p>

		de 20 xa. Vai facer 23! E xa saben que soldo. Xa pasan duns para os outros e xa o saben. Pero sigo sendo unha atracción. É o que hai.	trabajo, no son muy apetecibles. Ni para chico ni para chica, en ese sentido. Pero quizá para mujer, menos. Totalmente. De hecho hay mucho hombre que no quiere a mujeres embarcadas, porque son un problema. Dicho por mucho patrón: <i>“no queremos a mujeres, porque son un problema, porque tengo un problema en la tripulación con una chica a bordo”</i> . Así mismo. Cuando se van embarcados dos o tres meses, el hecho de que haya una mujer, pues puede haber líos. Relaciones personales entre ellos y acabar a mal. Y entonces, lo que no puede haber es un motín a bordo, ni un mal rollo. Para unas condiciones duras de trabajo tienen que ser un equipo y, a veces, el que haya una mujer, se considera un problema.
9. Pensas que existen suficientes referentes femininos no sector profesional do ciclo no que impartes docencia? Pensas que a falta de referentes femininos nos eidos	Hombre claro. (...) se está avanzando mucho más en los últimos 5 años, que lo que se avanzó en los 20 anteriores. De hecho empieza a ver alguna, a	Si. Pero iso é en todos os ámbitos. O feito de que ti non teñas un referente dache como un pouco de medo. Dicir: <i>“Uf, en que mundo me meto”</i> . E logo despois sempre tes como medo. É algo	No, pero estamos abriendo camino. Ya tenemos varias mujeres patronas, gallegas, aquí en los barcos de Celeiro, Burela. Tenemos, tenemos. Nosotros hemos creado

<p>masculinizados condicionan de algunha maneira a escolla académica/profesional das alumnas?</p>	<p>veces dos, a veces tres niñas en clase, en estos ciclos en los que normalmente solamente había chicos. (...)</p>	<p>cultural. Está aí. Por desgraza é unha lacra que temos. E por moito que digamos que as cousas melloraron, eu creo que non melloraron nada. Os rapaces seguen valorando máis a resposta dun compañeiro que dunha compañeira ou miña, simplemente polo feito de ser muller. Temos que demostrar moito máis os resultados. Aos meus compañeiros non se lles esixe nada. Non se lles esixe absolutamente nada. Entón eu creo que si, que hai falta de referentes. Se iso se normaliza, se nas aulas hai mulleres, se damos clase mulleres... Ao final de curso eu consigo que os rapaces xa non me vexan como muller. Venme como profe. Pero é ao final de curso.</p>	<p>tres este año, que salen, y que alguna quiere irse a un atunero, y que van a estar por ahí abriendo camino, y ellas conocen a otras que también ya les abrieron camino... En fin. Ahí estamos.</p>
<p>10.Consideras que os alumnos varóns teñen algún tipo de vantaxe, polo feito de ser homes, a hora de desenvolverse academicamente no ciclo onde impartes docencia? En caso afirmativo, cales?</p>	<p>No</p>	<p>Algunha aptitude non, ningunha. É o mesmo un neno que unha nena, exactamente igual. Eles poden ter un pouco máis de forza, pero elas van ser moito máis. A ver, os estereotipos son malos, non quero que se tome como algo que é así sempre pero, como norma xeral, os nenos si que poden</p>	<p>No. Académicamente no tienen ninguna ventaja. Es más, yo creo que ellas, cuando vienen aquí, que vienen convencidas, vienen a darlo todo y se entregan mucho más. Mucho más</p>

		ter un pouco máis de forza, e as nenas son moito máis meticolosas.	
11. No marco da familia profesional na que impartes docencia, algunha vez percibiches falta de confianza ou inseguridade no alumnado feminino con respecto as súas capacidades? Percibiches que elas pensan que poden non ser quen de desenvolver as competencias necesarias para o seu traballo?	No especialmente. Depende mucho del carácter. Normalmente las que se deciden a matricularse son niñas ya más decididas. Tienen otro perfil. Al contrario. Ves alumnos varones que se equivocaron en su perfil profesional, (...) tenemos más rango para examinar con los varones, como son tantos! Entonces, hay varones que se equivocaron en su perfil profesional. Porque claro, hay muchos que no quieren mancharse las manos o no sabían dónde se metían. En cambio, creo que las alumnas lo escogen con mucha más consciencia. Tienen la decisión más meditada. Se equivocan menos. Las que se meten, claro. Van mucho a contracorriente. Entonces, ya saben. Normalmente las que vienen son decididas.	Non. Non, porque cando te metes neste mundo, adoitan ser persoas con moitísimo carácter. Entón arrasan. Pero iso tamén pasa na casa, porque cando eu dixen na casa que quería facer unha enxeñaría: pfff! Miña avoa, miña nai: <i>“a nena onde se mete?”</i> É que eu entrei en Ferrol, e na quenda de tarde eramos 6 mulleres, nunha aula de 200. Eu cumprín os anos en novembro e no encerado púxose: <i>“Xa non é delincuencia, María xa é maior de idade”</i> . Era ao que se creía que ía unha rapaza a enxeñaría. Loitamos desde a carreira. Por iso che digo, as rapazas cando deciden vir a un ciclo destes téñeno moi pensado. Téñeno moi claro. Teñen moitísimo carácter. Entón o que costuma acontecer é que en moi pouquiño tempo xa o propio alumnado non as ve como rapazas. Están no grupo. Iso é o que non podemos permitir. Que ninguén,	He percibido que alguna dice que no se ve embarcada. Que se ve en litoral, pero no se ven en gran altura. Eso sí que lo he percibido. Pero por las condiciones, porque, pues ya tiene un padre mayor, que no lo quiere dejar, como que las mujeres todavía tenemos ese rol también del hogar, y para nosotras marchar del hogar no es lo mismo, de momento, que para un hombre. Pero vamos avanzando en el camino de la igualdad en muchos aspectos, pero todavía nosotras tenemos esa cosa de <i>“cómo voy a dejar a mi padre que es mayor”</i> , y <i>“cómo me voy a embarcar”</i> . Entonces he percibido que eso, para ellas, es un <i>handicap</i> , pero no para el trabajo de litoral. O para irse con barcos que se van de lunes a jueves y ya vuelven el viernes, el fin de semana. Eso no. Es lo que de momento percibo. Sin embargo hay otras dos que no. Que

		<p>independentemente de como sexan, que todo o mundo teña capacidade de acceder. Que se me gusta calefactor ou frigorista, por que non o vou ser? Pero pásame a min. O meu marido ten un taller de chapa e pintura e á miña nena nunca lle din “<i>quieres ser como papá?</i>”, sempre lle din “<i>quieres ser como mamá?</i>”. E porque non pode levar un taller de chapa e pintura e ser chapista? Se iso é o que lle dá a felicidade...</p>	<p>vienen decididas a irse a altura y a todo lo que surja. Aventureras.</p>
<p>12. No marco da familia profesional na que impartes docencia, algunha vez percibiches un trato diferenciado polo feito de ser muller? Se é así, en que o percibiches?</p>	<p>Sí. Con los alumnos, ninguno. Pero con algún compañero, siempre hay, claro. Pero, claro, es una cosa estadística de la sociedad. Te puedes encontrar siempre con los machistas. Los hay por todos lados. Y luego aún encima, si tu eres de FOL, que eres como lo de la gimnasia, pues aún más. Se juntan ambas cosas, gente que es prepotente por ser varón y por su especialidad. Porque él da “la importante”.</p>	<p>Infinidade de veces. É o día a día. Desde compañeiros do centro. O que comentaba como anécdota que o bedel me dixo se me gustaba ese tipo “disfrace”. Até entrar na aula. Eu entrei moi noviña, con 27 anos, e un dos grupos que tiña, de patrón de pesca –a pequena era eu, na aula– e cando entrei dixeron: “<i>Uf, creo que te has equivocado</i>”. E eu: “<i>Pois creo que non. Vós sodes primeiro de patrón de pesca, e eu son a profe de debuxo</i>”. Pois nada, pasaron todo o primeiro trimestre “<i>tirándome los tejos</i>”. Até</p>	<p>No. No, no. Ni con mis compañeros ni nada. No, no. Se nos exige lo mismo y se nos echa una mano igual por conciliación a hombres y a mujeres, y mis compañeros: “<i>hoy te cubro yo y mañana cubro yo a otro</i>”. No. Aquí no.</p>

		<p>que chegou a avaliación. Alí pasei de ser “<i>María la guay</i>” a “<i>Señora Nieto</i>”. Estas cousas cos meus compañeiros, non pasa nada.</p> <p>Eu dou práctica, e a min esíxenme facer a práctica antes. É dicir, se eu poño unha práctica, independentemente de que eu faga o guión da práctica onde quede especificado o que se fai, como se ten que facer... A min esíxenme facer a práctica, os rapaces. E nótase que están mirando como mono de feira.</p>	
EXPECTATIVA DE INSERCIÓN LABORAL			
13. Pensas que con esta titulación as alumnas poden obter un emprego a curto ou medio prazo?	Sí, elas se están colocando con normalidad.	A ver, as rapazas que eu tiven... Tiven moi pouquiñas ao longo dos 20 anos que levo, creo que contadas cos dedos da man. Todas terminaron traballando. Pero volvemos ao mesmo. Son rapazas con moitísimo carácter. Enton, son rapazas que académicamente son boas e que teñen carácter. Entón, saen adiante. De feito nestes 22 anos hai dous alumnos que destacaron. Tiven xente	Sí, completamente. Ahora mismo, el mar, tiene una demanda tremenda de puestos de trabajo. Además, a todas las escalas, desde arriba, abajo, pasando por el medio. Sí. Y además es una profesión que es gratificante, que acaba enganando enseguida. Al día dos ya te encanta. Es un trabajo que, a quien le guste el mar, le engancha. La libertad. Todo.

		<p>moi boa, pero alumnos non de 10, de 20! E un deles foi unha rapaza. Tiña todo. Tiña presenza, tiña saber estar, tiña traballo, tiña capacidade práctica, tiña... na oficina. Tiña todo! Puxérala onde a puxeras <i>deslumbraba</i>. Na oficina <i>deslumbraba</i> cos traballos que facía. No taller <i>deslumbraba</i> cos traballos que facía. Unha persoa brillante. O outro rapaz foi porque durante 10 anos deixou de traballar e volveu cunhas deficiencias brutais, e a súa proxección foi, vamos, nin un foguete. Pero unha delas foi unha rapaza.</p>	
<p>14. Consideras que o feito de ser muller vai condicionar de algunha maneira que as alumnas poidan traballar neste sector profesional? Pensas que os seus compañeiros varóns van ter máis doado acceder a un emprego?</p>	<p>Va a depender como sempre del perfil de la empresa, pero bueno, no notamos especial reticencia en la mayoría de las empresas porque le mandes chicas. Entonces depende a veces si van a tener que ir con una cuadrilla. A lo mejor el empresario si que, a lo mejor, ya es consciente de que aquella cuadrilla pueda tener algún problema, pero normalmente no.</p>	<p>Si. Na parte de oficina ao mellor non. Pero na parte de obra si. Na parte de obra está clarísimo.</p>	<p>Sí, creo que sí. Porque ya te digo, yo sé de patronos que no quieren a mujeres. De momento. Tenemos que las que estamos abriendo camino, las que están abriendo camino, demostrar que son tan válidas y que estos “líos de faldas”, si los hay, que no son culpa de ellas, y que acabarán compartiendo trabajo sin que haya problema. Y yo creo que ganaremos la batalla. Pero,</p>

			bueno, ahí vamos, poco a poco. Pero de momento, sí.
15. Consideras que neste sector profesional e entre os empregadores (empresarios) persisten estereotipos de xénero que dificultan o acceso ao emprego das mulleres?	Si, pero luego ellos cuando prueban hay algunos que dicen <i>"mándame chicas si tienes"</i> . Quiero decir, que luego el empresariado no tuvo muchas oportunidades de ver trabajar en algunos sectores a las mujeres. Ahora que está habiendo la oportunidad, las está empezando a valorar. Y de hecho algunos empresarios te dicen: <i>"si tienes chicas, mándame a las chicas"</i> .(...)	Si. O feito é que moitas veces non hai nin vestiarios femininos. Eu estiven, antes de entrar aquí, en Repsol. Estiven facendo unha bolsa en Repsol. Houbo que habilitarme... Estamos a falar do 98, que parece a prehistoria! Pois nese ano, eu estaba en mantemento, houbo que habilitarme un "servizo", que non era nin vestuario. Un servizo masculino no que se puxo un letreiro. É que era a única.	Sí. Totalmente. Porque hay patrones que dicen <i>"no quiero mujeres a bordo. Las que he llevado han sido un lío. Hemos tenido que desembarcar a gente, o sea que no"</i> . De momento, sí.
16. En relación á carreira profesional e ás posibilidades de estabilización e ascenso, consideras que estas poderán verse afectadas polo feito de ser muller? En que sentido?	Ves, en cambio, ya lo del ascenso ya no lo veo. Pero bueno, eso ya no lo se por las alumnas sino, bueno, es un poco también la idea que tu tienes de como funciona la sociedad en todos los aspectos, entonces ya sabes que las mujeres...	A ver, a maternidade corta moito. É dicir, a maternidade é algo que corta. Aí non sei tan claro se é cousa nosa, como muller, que decidimos cortar nós, ou se é unha cuestión de sociedade. Eu non tiven, pero aquí en educación, vamos a outro ritmo, nós dependemos de nós mesmos. Se queres subir, falo. Presentándote a oposicións, presentándote a cousas. Eu pola miña parte non, pero as miñas compañeiras de carreira si, as que	No, y cuanto más arriba en el escalafón, aún mejor que sean mujer porque, al final, los puestos de arriba pues sí que tienen camarotes más independientes. Al final, el tema de la habilitación es el 80% de los problemas. Entonces, cuanto más arriba en el escalafón de un barco, más comodidades llevan y más fácil es que salgan mujeres. Y, de hecho, hay chicos que prefieren a mujeres arriba y no

		estiveron na privada, si. Polo feito de ser muller si que tiveron a parada de maternidade. Que antes ou despois, se decides ser nai, falo. Máis pronto que máis tarde. Algunhas delas estaban moi arriba, pero iso supuxo un freo na súa carreira.	a homes. Temos outra sensibilidade, outra maneira de traballar, outra forma de tomar decisiónes.
BLOQUE FINAL			
17. Se queres engadir algunha idea ou comentario que che gustaría formular antes de rematar, podes facelo. Moitas grazas pola túa participación neste estudo.	(...)Llevo 18 años en este centro y que sumando todas las alumnas que he tenido a lo largo de estos 18 cursos, no lo puedo afirmar así exactamente, pero entre 15 y 20... bueno, 20 no son ni de broma. Unas 15. Y eso porque este año tuve 3 juntas en un aula, que eso sí que lo se seguro. 3 en un aula es la primera vez que tengo, y era porque era animación deportiva. Que aún en animación deportiva, que parece que es más igualitario, tampoco. Hay, pues 20 chicos y 5 chicas. (...)la diferencia la estamos notando en el acceso al profesorado. La gente de reciente acceso a la profesión, y la gente	O único que quero dicir é que se hai algo que che gusta e que che fai feliz, loita por iso. E que non hai máis. Temos que saír. Temos que ser nós mesmas as que loitemos porque non nos van dar nada. E como dicía a miña avoa: <i>"falar de ti van falar sempre"</i> . Falar de nós. Facer algo que che gusta e ser feliz. Que é o que lle digo á miña nena. Teño unha nena de 13 anos e aínda hai moitísimos estereotipos.	Bueno, nada, que esto del departamento de Marítimo-Pesquera, hoy en día, ya no es un tema ni masculino ni femenino, sino que es un tema completamente mixto. Animo a todas las mujeres a que prueben, si les gusta el mar, si les gusta el oficio, que para nada se dejen llevar por los estereotipos, porque eso ya se ha muerto. Ya encaminamos hacia una sociedad y hacia un mundo mucho más mixto, mucho más plural, mucho más equitativo. Y donde yo creo que los chicos están mucho más involucrados que la generación de nuestros padres en cualquier tipo de tareas, de echar una mano, de

	<p>que está en las listas de interinidad, o sea, la gente joven. Hasta puedo decir que predominan las mujeres. Tenemos en algunos equipos docentes de algunos ciclos, creo que somos todas chicas, o todas chicas menos un chico. Cosa que hace 20 años era justo lo contrario. Yo era la única mujer del equipo docente de determinados ciclos. Eran todo hombres. Y ahora somos casi siempre más de la mitad mujeres. En el profesorado sí que ha habido un cambio, entonces yo creo que eso sí puede ayudar.</p>		<p>crianza, domésticas y demás. El rol de, él en zapatillas leyendo el periódico y “¿qué hay de cena?” yo creo que ya lo vamos dejando atrás.</p>
--	---	--	---